LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

15. FASİKÜL

"Maziye ait şekillere fazla rağbetin şu ahlâkî fenalığı vardır ki
yaşayanları hayatlarından zevk almaz bir hale getirdikten başka, gelecekten de ümidini keser.
Arkaya baka baka, yere yuvarlanmaksızın, istenilen istikamette kaç adım gidilebilir?
Ecdada hürmet, onları taklit etmekle değil, fakat azim, zekâ ve kabiliyette,
onlardan hiç de aşağı olmadığımızı ve bize bıraktıkları şeref mirasını
omuzumuzda taşıyacak kuvvette olduğumuzu göstermekle mümkündür.
Kasım veya Sinan'a hayran olmaktan başka yapacak bir hüneri olmayan bir mimar;
Fuzulî, Bakî veya Nedim'i taklit eden bir şâir bu şanlı ecdat silsilesine torun olmaya lâyık değildir.
Cami, türbe ve medrese mimarisi — dediğimiz gibi — eski hayatın bütün hususiyetleriyle birlikte
artık ebedî olarak maziye karışmış bir şekildir. Bu ölüyü diriltmeye kalkışmak,
hayatı bir mezarlığa ve yaşayanları da ölülere döndürmek istemek gibi uğursuz ve boş bir hevesten başka nedir?
Yeni insanla birlikte her şey yeni bir çehre almış ve yeni bir istikamete doğru çevrilmiştir.
Esrarengiz bir şafak kızıllığıyla ruhları aydınlatan bu feyizli
ve heyecan verici "yenilik'i anlamak, geri getirilmesi mümkün olmayan bir mazi için,
boşuna inlemekten, daha kolay değilse bile, daha faydalı ve daha güzel değil midir?"

AHMET HAŞİM

● *Yakın geçmişe kadar onarım anlayışımız buydu işte! Üstünkörü boyanmış bu geleneksel yapılara bugün biraz daha saygılı yaklaşma şansı doğmuş bulunuyor. Ama kampanyamızın yarattığı sıcak ortam ne kadar sürer, bunu da göreceğiz hep birlikte.*

S.O.S İSTANBUL S.O.S

Tarihî Yarımada'da Mekân Dokusu ve Ahşap Konutların Geleceği

Prof. Nezih Eldem

KARA surlarından başlayıp Marmara Denizi ile Haliç arasından uzayarak Üsküdar'a el veren tarihî İstanbul yarımadasının bugün hâlâ izleri okunan eski mahallelerinden resgele birine göz atmak heyecan vericidir: Çoğunluğu ahşap konutlardan, konaklardan oluşan bu yerleşmelerde herşey yaya yürüyen insana ya da atlıya göre oluşmuştur. Yolların genişliği, inişi, yokuşu, cumbaların yerden yüksekliği. Her şey! Sokaklar, yaşama birimleri olan evlere götüren dış koridorlardır. Bir ağacın dalları, bir yaprağın besleyici damarları gibi organsı bir oluşum içinde biçimlenmişlerdir. Nasıl, bir daldan, daha ince bir dal ayrılınca ana dal adeta sistemi dengelemek istermişcesine az ya da çok belirgin şekilde yön değiştirirse, sokaklar da hemen her önemli konut için veya birkaç konutluk bir sokak ya da çıkmaz sokak için uç verdiklerinde biraz genişler ve yön değiştirirler. Yürüyen insan bu kırılmalardan ve sokağı oluşturan öteki ögelerden işaretler alır. Ancak ona, görsel ve işitsel yakın algılama alanı içinde, konutlardaki yaşama ilişkin hemen hiçbir şey açıklanmaz. Konutun genellikle Penceresiz beden duvarları ve yüksekçe bahçe duvarları yürüme seviyesinde sokağın çeperlerini oluşturur. Birkaç sokağın kavşağı, geometrik ve önceden tarif edilmiş bir düzeni olmayan bir genişlik kazanır. Birkaç dükkân, çeşme, kahve ve mescitin yer aldığı bu kavşakta bir çınara veya bir asma çardağına raslarsınız. Daha önemli bir yol ayrımında ise bir cami ve belki ona bağlı bir sübyan mektebi, bazen bir kütüphane binası bulursunuz. Toplumun belli bir yere getirdiği kişilerin inşa ettirerek kamu yararına vakfettikleri bu sosyal ve kültürel kurumlara ait "meşruta" dükkânlar ve hamam bu çekirdeği tamamlar.

Bu doğal şekilleniş, bir fenomenal raslantıdan çok ötede, belli yaşama birimlerinin, birlikte ve ayrı olarak sürdürdükleri yaşamın, katılım ve kendine yeterlik açılarından bu geniş anlamı içinde tanımlanan "elverişlilik" koşullarında konumlandırılmasının ve o yerdeki doğal ve yapay fiziksel verilerin bu doğrultuda kontrol edilme sürecinin, katkısız, doğal ve spantane sonucudur.

Osmanlı kentinde, özellikle İstanbul'da bu mahalle birimlerinin örgütlenmesi çok belirgindir. Herşeyin dinsel bir motivasyon etrafında örüldüğü bir kültür ortamında her kendine yeter yerleşme birimi için haziresi ve çeşmesi, camisi ve mescidi, okul, kitaplık, hamam, tekke ve hatta tekkeleri, ile bir sosyal-kültürel komşuluk ve katılım çekirdeğinin varlığı, bir cins güven ve sorumluluk şeklindeki karşılıklı ilişkiyi simgeliyordu. O yerleşme birimini oluşturan her düzeydeki insanın yaşatısının öylesine önemli bir yanı idi. Çok büyük ve çok önemli, kültür merkezlerinin, Sultan ya da ona yakın önemli kişilerce kurulan ve vakfedilen külliyelerin hemen yakınlarındaki yerleşmelerde bile, mahalleye zaman içinde gelişen bu sosyal ve kültürel kişiliğine ve belli ölçüde kendine yeterliğini veren bir kurumlaşmış katılım ve onu simgeleyen bu ortak tesisler mutlaka yine de vardır. Büyük camilerin çok yakınlarında, küçük mescitlerin varlığı bunu açıklamaktadır. Bunun içindir ki genel toplumsal yapının şekillenmesini, nüfus dağılımını, örgütsel ve idarî strüktürü, büyük komplekslerle, "Külliyeler"le değil, ancak göreli olarak daha küçük olan bu camiler, mescitlerle ve onlarla bütünleşen ortak tesislerle açıklamak olasıdır.

Bu yerleşme birimlerinin fiziksel boyutlarının, ilişki kurabilmenin üst, katılımın alt sınırları ile, yaya yürüme mesafesi ile veya ezan okuyan insan sesinin ulaşma uzaklığı ile belirlendiği söylenebilir.

Ev, yaşantısı içine dönük, en küçük sosyal birim olan bir ailenin yaşama çevresidir. Genellikle yükseltilmiş bir katta, çoğu kez bahçeye bakan sofalar çevresinde yer alan odalardan oluşur. Eski varlıklı ailelerin konutlarında alt kat taşlığı bahçeye uzanırken mutfak, hamam gibi kısımların yanı sıra, biraz yükseltilmiş bir arakatta basık tavanlı kış odalarının yer aldığı olur. Sokakla evin ilişkisi genellikle üst katın önemli odalarında, sokak boyunca iki yönlü görüşü sağlayan çıkmalarla kurulur. Bu çıkmaların bir yandan üst katlarda, alan kazandırdığı, pek çok durumlarda sokak çizgisi ile komşu arsa sınır çizgisi arasındaki açı bozukluklarını üst katlarda ve çatıda dik açı şekline getirerek konstrüktif sadelik sağladıkları söylenebilir. Ancak çıkmalar, ana işlevleri açısından, uzak derinlikleri, görünmeden görmeye yönelen organlardır. Orta odalara da köşe odaları gibi iki, hatta üç yöne bakma olanağı sağlarlar. Zemin katlarda, nisbeten yoksul sıraevler dışında, sokakla kurulan tek ilişki binanın giriş kapısıdır. Ev bahçe ile bütünleşirken, bahçe sokaktan yüksekçe bir duvarla ayrılır.

Duvarın üzerinden sarkan bir mor salkım veya yasemin ya da asma gülünün görüntüsü ve kokusu dışında evden sokağa hiçbir şey sızmaz.

Böylece alt katta yalnız bir düz çizgi ile sokağı çizen konut, üst katta hareketlenir. Hemen her oda dış biçimlenişte açıklanır. Alaturka kiremitle örtülü genişçe saçaklı kırma çatılar bu biçimlenişi izler. Böylece en küçük sosyal birim olan "Aile'yi barındıran konut"tan başlayarak insanın en yakın çevresi olan "Oda"nın ve dolaylı olarak "Birey"in açıklandığı olağanüstü bir kentsel yapı plastiği doğar.

İnsanlar, karşılıklı olarak yer alan cumbalar ve saçaklarla güneşten ve yağıştan korunmuş olarak yürürler. Yine de hiçbir sokakta sadece yanaşık sıra evler sürekli bir duvar oluşturmaz. Yer yer bahçe duvarları bu çizgiyi bozarak sokağa gökyüzünü, güneşini, yeşili ve rüzgârı getirirler. Yol dokusunun fiziksel koşullara bağlı spontane oluşumu genellikle işlevsel sisteme yabancı elemanlardan etkilenmez. Nitekim Fatih ve Şehzadebaşı camileri arasında kentin çok önemli bir siluet elemanı olan Valens Kemeri, bu yöredeki yerleşme dokusunun oluşumunda kesinlikle bir ayırıcı duvar rolü oynamamıştır. Çok yakın tarihe kadar kemer boyunca ona paralel hiçbir yol oluşmamış, tersine, yollar onun kemerlerine doğru yönelip geçerken, su kemeri de bahçelerin ve konutların üzerinden yoluna devam etmiştir. Sokakların, çevresinde dolandığı ve genellikle oldukça derin bahçelerden oluşan yapı adaları ev dizileriyle duvarlanmış kapalısistemler olmadığı gibi yer yer derinliklere uzanan çıkmaz sokaklara da açılırlar. Sokağa karşı korunmasına özen gösterilen içine dönüklüğün, komşu konutlar arasında da sürdürülmeye çalışılmasına karşılık, bu düzen, çağdaş kentin apartman binalarında hemen içiçe sürdürülen komşuluk yaşantısında hiç rastlanmayan sorumluluk ve saygıya dayalı sağlıklı bir yakınlık ve yardımlaşma bilincini teşvik edici olmuştur diyebiliriz. Bu yaşamsal değerler sistemi ve dünya görüşü ile morfolojik yapının organik bütünlüğü karşılıklı olarak birbirinin nedeni ve sonucu olmuş gözükmektedir. Yeni fonksiyonların çağdaş kentte örgütlenmesinin kazandığı ağırlığa, ulaşımın, kitle iletişim araçlarının sosyal ilişkilere getirdiği boyutlara ve daha nice emredici veriye karşın bugün, insana, kendi kontrol edebileceği ve kendisinin de bir öğesi olduğunu algılayabileceği boyutlar ve niteliklerde bir yaşam çevresinin sağlanabilmesi, insan ve toplumun yaşantısını inceleyen ve ona biçim vermede rol alan bütün uzmanlarca tartışmasız benimsenen ve gittikçe yoğunluk kazanan bir eğilimdir. Bu mahallelerin çok önemli bir özelliği de, çeşitli gelir gruplarının aynı mahallede birlikte yaşamalarıdır. Hemen hemen her mahalle modelinde İstanbul'un toplumsal morfolojisinin kesiti incelenebilir diyebiliriz.

Suriçi İstanbul'da önemli bazı yerleşme bölgelerinde, yangınlar, alt yapının yetersiz kalması, sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelerin yarattığı yeni çekiciliklerle Beyoğlu, Boğaziçi gibi bazı semtlerin prestij bölgeleri haline gelmesi türünden nedenler bu durumu belli ölçüde etkilemiştir. Yine de XIX. yüzyıl sonuna kadar konutların yoğunlukta olduğu kent kesiminde mezarlıklar, büyük bostanlar ve anıtsal kalıtlar dışında genel doku budur. Sokak genişlikleri açısından önemli merkezleri birbirine bağlayan arterler bile sürekli düz bir doğrultu izlemezler ve genişlik açısından büyük farklılık göstermezler. Yeşil ve doğa, konutun bir uzantısı olarak varlığını sürdürür. Bakımlı bahçelerden pencerelere kadar yansıyan doğa sevgisine karşın sokaktaki insan için ortak doğa parçaları olarak kent içinde parklar yoktur. Buna karşılık kentin çevresinde farklı özelliklerde pekçok ortak rekreasyon alan (mesire yerleri) ve köklü bir mesire geleneği vardır. Kentte sokaklar ve kavşaklar dışında Batı şehir kültüründeki anlamda, çıkıp, salınılan havuzlar ve heykellerle bezenmiş büyük meydanlar da yoktur. Eski Osmanlı İstanbul'unda en büyük ve etkileyici ortak boşluklar, toplanma alanları, anıtsal nitelikteki büyük külliyeleri oluşturan kamusal hizmet yapılarının bünyeleri içinde ve aralarında oluşan avlu ve bahçelerdir.

Kentin yapısal plastiğinde mahalle birimlerinden ve onların merkezlerinden daha büyük bir açıklıkla okunan büyük külliyeler, cami ve hazine , medreseler, şifahane, imarethane, hamam gibi kurumlardan ve bazen gelir getiren dükkânlardan oluşan komplekslerdir. Genellikle en büyükleri hükümdarlar ve daha küçükleri ünlü devlet adamları tarafından yaptırılarak vakfedilen ve kamusal kültür komplekslerı kentin anıtsal görünümünü etkileyebilecek yerlere ve önemli ulaşım yollarının geçişleri üzerine yerleştirilmiş, anıtsal yapı gruplarıdır. Mekânsal kurgu ve yapısal strüktür açısından yukarıda açıklanan konut dokusu ile karşılaştırılması, sadece kentin yapısal plastiğinin ve mekânsal morfolojisinin işlevsel açıklanması yönünden değil, belki de bir değerler sisteminin bir dünya görüşünün biçimsel yorumu olarak da ilginçtir:

Gerçekten, kentin denizden görünümünde ve kent içinden çeşitli genel görünümlerde, her şeyin, her değerin üstünde yükselmek, egemen olmak hakkı sadece bu gruplara tanınmıştır. Sağrılar, yükseltiler üzerine yerleşen büyük camilerin kubbeleri, uzanan ince minarelerin arasında, gökyüzüne en yüksek yuvarlak çizgiyi çizerler. En büyük, kapalı ortak mekân olarak cami ortak mekânının etrafındaki kapalı ve avlu etrafındaki açık mekânları örten daha alçak kubbeler ve kubbe dizileri ibadet çevresini biçimlendirirken yumuşakça alçalan çizgi, medrese, imaret, şifahane gibi, düşün, bilim ve öğretim kurumları ile sosyal hizmet kurumlarının tekrarlanan bacalar ve kubbelerden oluşan dalgalı, tekdüze yataylığı ile buluşur. Bu yapısal kurgu külliyenin hemen yakın çevresinde yer alan yapısal ve mekânsal karakterden çok farklıdır. Her şeyden önce külliyelerin yerinin seçilişinde başlayan bu "egemen olma" ve simge yaratma isteği, biçim ve boyutta devam eder. En yüksek ve en belirgin olmanın ötesinde yatay sürekli düz çizginin egemenliği, içinde bir mimarî öğenin çok sayıda tekrarından gelen güçlü etkiden ve biçimlerdeki şaşmaz geometriden kaynaklanan anıtsallık ve bu tür hizmet yapılarında uzun ömürlü olan taşın, kurşun örtünün kullanılmasından gelen kalıcılık, külliyenin plastik kurgusunda bilginin, kültürün egemenliğini, sürekliliğini, kalıcılığını vurgular. Öte yandan külliyelerin çevresinde, oda ölçeğindeki kırıklıkları yansıtan kiremit örtülü parçalı çatıları ile konutlarda, kişilerin "ölümlü" olduğu, geçici olduğu gerçeğini vurgulamak istercesine ahşabın kullanılmış olması ve bu tutumun — son yüzyıl dışında — sultan saraylarında bile sürdürülmesi son derece önemli bir özelliktir.

Konutun ağaç boyunu pek aşamayan yüksekliğine, parçalı plastik yapısına karşılık en büyük yüksekliğin, en uzun ve sürekli düşey ve yatay çizginin ortak kültür yapılarını anıtsallaştırdığını gözlüyoruz. Çizmeye çalıştığımız bu biçimsel tablonun irrasyonel elemanlarına karşın, biçim ve içerik, düzen ve eylem açısından amaçlanan ve programlananla fiziksel sonuç arasında akılcı ve gerçekçi şaşmaz bir uyumun varlığını da söylemeliyiz. Kentin genel görünümünde bu kadar önemli bir yeri olan külliyelere, kentin mekânsal örgüsü içinden yaklaşırken, yine yukarıda sözünü ettiğimiz sokaklardan, ancak yer yer, bir yanını sezinleyerek yaklaşırız. Dar sokak mekânları, cami dış ve iç avlularında buluşurlar; büyük boyutlarda, artogonal, geometrik bir mekân düzeninin disiplini içinde erirler. Bunlar kentsel açık mekân dokusu içinde en etkili ve anlamlı patlamalardır. Buraya kadar kentsel strüktürünün belirgin özelliklerini çizmeye çalıştığımız İstanbul tarihî yarımadası yolların darlığı ve konutlarda kullanılan yapı malzemesinin ahşap oluşu gibi iki önemli özellik yüzünden yüzyıllar boyunca yangınlardan büyük zarar görmüştür. Yine de geçtiğimiz yüzyıla gelene kadar yanan kent kesimlerindeki yenilenmeler az çok farklarla eski dokunun özelliklerini sürdürmüştür. Ancak daha yakın dönemde şehircilik uygulamaları ile yangın yerlerine planla getirilen ortogonal yol çizgisi, yalnız geleneksel sokak dokusunun değil, yapı adalarının yeşil karakterinin, bahçe, konut ve komşuluk ilişkilerinin, evler arasından sokağa yansıyan bahçenin de sonu olmuştur. Kentin büyüme hızı, bölgeler arasında trafiğin yoğunlaşması hele motorlu araçlar yüzünden, organsı sokak dokusunun ne kadar erken yetersiz kalacağı tahmin edilebilir.

Böylece her türlü girişimi haklı gösteren çağdaş gereksinme adına, hoyratça girişilen operasyonlar genellikle her zaman olduğu gibi, çare

aradığı durumu daha da kötüleştirmekten başka işe yaramamıştır. Son otuz yıl içinde bazı planlama hataları ile yaratılan ve hızlandırılan olumsuz gelişmelerle çok kısa zamanda yetersiz hale gelen altyapı yüzünden tarihî yarımada konut alanlarının geleneksel dokusu büyük ölçüde yok edildi. Süleymaniye ve Zeyrek gibi bazı yerleşme alanları son derece yoksullaşmalarına ve sağlıksız bir kullanıma rağmen bazı izleri hâlâ belli bir yoğunlukta taşıyorlar.

Büyük kentlerin ve özellikle İstanbul'un gerek tarihsel gerek doğal güzellikler açısından hızla bozulmasının temel nedeni hiç kuşkusuz Türkiye'nin içinde bulunduğu büyüme ve hızlı kentleşmedir. Son otuz yılda Türkiye'de kentsel nüfusun dört katına çıkarak, toplam nüfusun üçte birini aştığı ve İstanbul'a her yıl 200.000 yeni nüfus eklendiğini hatırlatmak, bu etkilerin boyutları hakkında bir fikir vermeye yetecektir. Böylece artan konut talebinin yüksekliğine ekonomik kaynakların sınırlılığı, plan ve organizasyon boşluklarından yararlanan spekülasyon da eklenince, bir yandan, kent merkezinde yoğunluk artarken ve mesire yerlerinde, kentin çevresindeki alanlarda her türlü alt yapı hizmetinden yoksun gecekondular oluşurken bir yandan yoksullaşan tarihî merkezde bir zamanların zengin yaşam çevreleri olan konaklarda, gecekondudakinden daha düşük düzeyde yaşama koşulları doğuyor.

Tarihî çevrenin, yalnız, bulunduğu ülkenin değil, insanlığın ortak uygarlık mirasının belgeleri olduğu için esirgenmesi ve gelecek kuşaklar adına korunması gerektiği konusunda yetmişli yıllardan itibaren bütün dünyada yoğunluk kazanan düşünce ve etkinliklere paralel olarak ülkemizde de tarihî çevrenin korunması artık sadece eğitim kurumlarının ve belli kişilerin tutku ve tasası olmaktan ötede çeşitli biçimlerde gündemdedir.

Ancak geniş ölçüde tarih bilincinin yokluğundan kaynaklanan yanılgılar yüzünden mimarî mirasın uğradığı kayıplar ciddî boyutlara ulaşmaktadır. Tarihî ve artistik değerdeki mimarî varlığı sadece kaleler, surlar, kiliseler, cami ve türbeler, sarnıçlar, saraylar ve hanlardan oluşan anıtsal yapılar olarak yorumlamak yanılgısı, onların ayrılmaz çevresi olan ahşap evlerden oluşan mahallelerin, yok edilmesine seyirci kalınmasına neden olmuştur.

"Tarihî değer"in tanımlanmasındaki bir yanılgı da "tarihî" olma niteliğine zaman boyutu içinde bir "en yakın sınır çizgisi" çizmek çabasıdır. Bir sanat eseri, ait olduğu toplumun ve dönemin, bugünkünden kısmen veya tamamen farklı olan sosyal ve kültürel geçmişini, yaşam biçimi, tekniği, beğenisi veya bunlardan sadece birisi açısından tanıtıcı bir örnek olduğu için korunur. Bugün bütünlüğü içinde korunmasını savunduğumuz Süleymaniye'deki ya da Zeyrek'teki bir konut dizisi içinde pek çok konut, ne Türk mimarlık sanatının bir başyapıtıdır, ne de yaşı yüzyılı geçer. Özellikle ahşap oldukları için ve bizim kuşağımızın hoyratlığı yüzünden İstanbul'da zaten yaşı 150 yılı aşan, mimarî ve artistik değerleri ile kendi başına önemli bir sanat eseri olan çok az sayıda yalı ve konak korunabilmiştir. Ancak bugün asıl başarılması zor olan ve gereken, o sıradan yapıları anlamlı bütünlüğü içinde koruyabilmektir.

Bugün gerek tek eserin, gerek tarihî sitlerin korunmasından, daha önceki temel işlevine mekansal ve konstruktif strüktürüne planimetrik özelliklerine ters düşmeyen yeni bir işlev kazandırılarak çağdaş yaşama katılması anlaşılmaktadır. Konuya böyle yaklaşıldığında gereksiz bir şekilde yaşamdan soyutlanmadan koruma olgusunu, varolan yapı stokunun sıhhileştirilerek kullanılması şeklinde değerlendirmek kolaylaşacaktır. İnsan yaşamına daha mutlu bir çevre yaratmakla uğraşan, tarih bilincine sahip uzmanların, yöneticilerin, korumayı bir amaç olarak almak yerine, sağlıklı bir yaşam çevresinin yenilenerek yaratılmasının doğal sonucu olarak benimsediklerini, bunun korumaya dinamik bir içerik ve anlamsal bir süreklilik getirdiğinde düşünce birliği içinde olduklarını biliyoruz.

Tarihî mirasın korunmasına dönük İstanbul'la ilgili çalışmaların bazı öğretim kurumlarında araştırma, tesbit ve öneri biçimindeki öğretim içi etkinliklerle oluşan birikim dışında, plan yapan kurumlarca başlatılması oldukça yenidir. İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun 1967 yılındaki isteği üzerine Prof. Doğan Kuban'ın hazırladığı rapor sanırım ilk kapsamlı bilimsel belgedir. O günden bugüne disiplinlerarası işbirliği ürünü olan, sistematik analizlere dayalı genel plan karar ve stratejileriyle bütünleşmiş, uygulayacak kurumca benimsenmiş, parasal kaynakları bulunmuş, yöneticinin ve halkın desteğine sahip bir koruma uygulamasından hâlâ sözedilememesi üzücüdür. Üzücü olan bir başka nokta da korumaya değer çevrelerdeki binaların yokolma hızının da artmış olmasıdır.

1979 yılında UNESCO ve UNDP desteği ile İstanbul Belediyesi'nde Tarihî Alanlar ve Surlar Koruma Bürosu'nda başlatılan ve sürdürülen çalışmalarla, Süleymaniye'deki ahşap konutlardan oluşan çevreye ilişkin tesbit ve öneriler ve öncelikli uygulama projelerinin hazırlanmış olduğunu biliyoruz. Süleymaniye ve Zeyrek sadece öncelikli olarak seçilmiş bölgelerdir. Benzer çalışmaların yarımada içinde ve dışında başka bölgeler için sürdürülmesi sözkonusudur. İstanbul kentinin sahibi ve sorumlusu olarak, plan yapan ve konut üreten yerel yönetim kuruluşunun bu çalışmaların organizasyon sorumluluğunu yüklenmesi ın derece doğaldır. Önümüzdeki dönemde belediyece daha enerjik ve daha istekli biçimde sürdürüleceğini umduğumuz bu çalışmaların bugün için büyük şansı, Avrupa Konseyi'nin 1976'da aldığı bir karar ve UNESCO'nun 1983 Mayıs'ında açıkladığı uluslararası "İstanbul - Göreme Mimarî Mirası Koruma Kampanyası"dır.

Bir yandan parasal katılım için bu konuda ulusal boyutta kamuoyu oluşturmak amacıyla çabalar sarfedilirken bir yandan da teknik düzeyde düşünce ve projelerin olgunlaşması önem taşımaktadır. Süleymaniye ve Zeyrek'te kişilerin mülkiyetindeki konutların teker teker yine konut olarak kullanılmak üzere restore edilmeleri ilk akla gelen çözümdür. Ancak özellikle Süleymaniye'de yeni fonksiyonları oldukça büyük ağırlıkla etkileyecek ve etkilemesinde sakınca olmayan, hatta yarar olan bir kuruluş İstanbul Üniversitesi'dir. İstanbul Üniversitesi çeşitli fakülteleri ve 30 binin üzerinde öğrencisi ile İstanbul yarımadasında yerleşmiştir. Gerçi yakın geçmişe kadar İstanbul Üniversitesi'nin tarihî yarımadada korunmaya değer tarihî doku ve mimarî değerler konusunda olumlu ve duyarlı davrandığı söylenemez. İstanbul'un ölçeğini altüst eden hastaneler örnek gösterilebilir. Ancak İstanbul Üniversitesi, ne bu olumsuz gelişmelerin doğrudan ve tek sorumlusudur, ne de İstanbul tarihî yarımadasının ve özellikle Beyazıt, Vezneciler ve Süleymaniye'nin üniversite ile ilişki içinde gelişmesini önlemek olasıdır. Kaldı ki üniversite, bugün Vezneciler'de üç konağın, Süleymaniye Mahallesi'nin hemen başlangıcında iki yapı adası üzerinde çok sayıda ahşap evin ve daha derinliklerde çeşitli arsaların sahibi bulunmaktadır. Daha da önemlisi üniversite, korumakla yükümlü olduğu bu binaları ana sağlığı merkezi, çocuk sağlığı merkezi, çocuk yuvası, kreş, misafirhane... v.b gibi yeni fonksiyonlarla kullanmak üzere, gelişme programına almış, bulunmaktadır. Ayrıca medikososyal binası ile kitaplık arasındaki arsada, tarihî çevre ile ölçek ve karakter açısından uyumlu bir yapı ve bu çevre için olumlu bir fonksiyon olarak yer alacak sosyal ve kültürel etkinlikler organizasyon merkezi, programlanan ve projelendirilen uygulamalar arasındadır.

Üniversite merkez binalarına Fen ve Edebiyat fakültelerine yaya yürümek uzaklığında bulunan ve mutlu bir şekilde ana trafik arterleriyle kesilmeyen bir ilişki içindeki bu sokaklarda konutlarla birlikte öğrenci ve öğretim üyeleri için pansiyon veya küçük yurtların da özendirilmesinde büyük yarar vardır. Bazan yıkılması gerekli sağlıksız bir yeni yapıdan boşalacak arsanın, özel anlaşmalarla yanındaki korunan bina ile bu amaçla bütünleştirilmesi ile 15-20 öğrenci için pansiyon binası düzenleneceği gibi, bazı kere aynı binada yaşayan bir ailenin sorumluluğunda, belli sayıda öğrencinin pansiyoner olacağı düşünülebilir. Öğrenci yurtlarındaki yığınlaşma ve yabancılaşmaya karşın çalışma, uyuma, beslenme eylemlerinin bir ev ve aile düzeni içinde sürdürüldüğü mutlu çevrelerin öğrencilerin davranışlarını ne denli etkileyeceği açıktır. Bazan çok elverişsiz dar parseller üzerinde yer alan konutların kendi başlarına, bugünkü aile yapısı ve yaşama biçimi için geçerli ve verimli bir düzende konuta veya konut birimlerine dönüştürülmesinin olanaksızlığına karşılık bu durumdaki iki konutun özel bir anlaşma ile, birlikte yeni bir düzenlemeye razı olmaları her biri için ve ulusal ekonomi için yararlı olacaktır.

Çevrede sağlıksız, ölçek dışı bir unsur oluşturan niteliksiz kâgir yapılar dışında istimlak yolunun alabildiğince az başvurulan bir yol olması gereğine karşılık belli bir seyretmenin ve sıhhileştirmenin yapılabilmesi ve bu arada bazı uygun eğilimlerin yaratılması önemlidir.

Zeyrek Camii'nin altında dizilivermiş, mahallenin dokusunu oluşturan yüzyıllık evler.

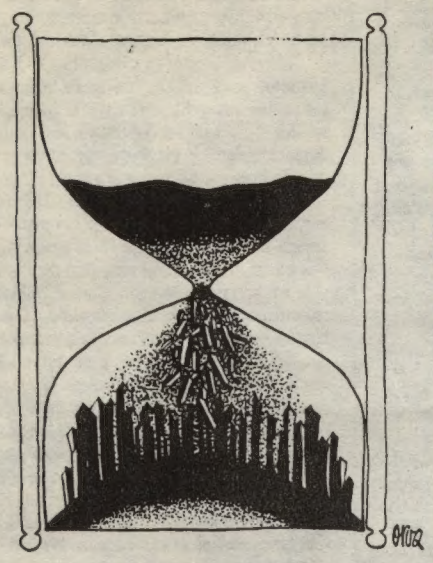

Tarihsel mahallelerin ve şehirlerin korunması ve onarımı

PİERO SANPAOLESİ
Çeviren: NUR NİRVEN

BİRÇOK toplumun, çevresindeki çağcıl yapılar nedeniyle tarihsel etkisini ve perspektifini yitiren eski bir yapıyı koruduğuna ya da onardığına seyrek rastlanmaz. Böyle eski bir yapının ve çevresinin korunması, toplumun yaşantısını ve ekonomik durumunu yansıtmasının yanısıra karmaşık sorunlar da ortaya çıkarır. Eski mahallelerin birer yıkıntıya dönüşmesi kaçınılması olanaksız bir durum değildir. Gelişmiş ortamlarda bile sık rastlanılan, daha çok bilgisizlikten ve genel kayıtsızlıktan kaynaklanan bu durumun kurbanları şehir ve mimarisi olmaktadır. Şehir, durağan bir şey değil; yaşamın, bireyinkinden daha uzun bir yaşamın ocağıdır. Zamana karşı direnen insan etkinliğinin bir dışavurumudur. Günümüzde her şehir ya metropolleşmek istemekte ya da komşusu bir şehir tarafından özümlenmektedir. Boyutları her ne olursa olsun her şehrin bir kişiliği vardır.

Şu birkaç satırın içinde demek istediğimiz arkeolojiden şehirciliğe, toplumbilimden insanlık tarihine ve politika tarihine değin bir disiplin sorununu biçimlendirmektir. Eski şehirlerdeki birçok yaşam biçemi günümüzde de çağcıl bir anlamda vardır. Brezilya ve Chandigar gibi ayrıcaların ötesinde büyük şehirler yavaş yavaş, dönem dönem gelişirler. Surları, ırmakları ya da başka doğal engebelerin gerçek sınırlar oluşturduğu İstanbul gibi tahkimatlı şehirler dışında, bir dönemden ötekine geçişin izleri hemen her zaman gözle görülebilir. Bir şehrin tarihsel merkezini kesinkes belirlemek güçse de korumaya ve bakıma alınacak kesimlerinin sınırlarının çizilmesi kolaydır.

Planlama ve Şehircilik:

Şehirler yakın çevrelerinden ayrı tutulamazlar. Şehir, giderek çevresindeki doğal alana el atar ve burayı da kendine ait bir bölge haline getirir. Eski yapıların içinde yaşandığında şehircilik ve bakım arasındaki ilişki çetrefilleşir. Alışılmış şehircilik yöntemleriyle şehrin en eski bölümünün onarılması ve koruma planının yürürlüğe konması güçtür. Koruma kararını almadan önce, ön-incelemelerin yapılması gerekir. Yasaları iyi bilen deneyimli bir mimar-restoratörün yardımından yararlanılmalıdır. Planlar katı (kullanışsız, uygulanamaz ve zararlı) olmamalı, resmi onaydan sonra bile değiştirilebilmelidir. Uygulanabilir kılınmaları için üzerlerinde dört, beş, on yıl ya da daha uzun süre çalışılmalıdır. Şehircilik uzmanı şehri çevresindeki alanlarla birlikte bakım ve korumaya almalıdır. Planları bilgileri ve otoriteleri ile yönlendirecek yöneticilere; geliştirecek, kendi başına karar verecek, yasayı iyi bilen uzmanlara; yeterli bir bütçeye gerek vardır. Nüfusu yoğun, hatta geniş bir alana sahip olup da nüfusunun artmasını isteyen, şehrin ve doğal alanların getirdiği güncel sorunlara güvenle bakan ülkelerde ivedilikle bu tür bir çözüm yolu uygulanmalıdır.

Sınıflandırma:

Şehirler üç büyük sınıfa ayrılabilir. Kimileri siyasal ya da tecimsel bir düşüşten sonra terk edilirler ya da büyük ölçüde yıkıma uğrarlar. Geçmişlerini ancak anıtlarıyla sürdürürler. En önemlileri Venedik, Nara, Bourges v.b. olmak üzere turistik şehirler de bu sınıftandırlar.

İkinci sınıfın kapsamına girenler gelişme evreleri yüzyıllardır süren canlı ve etkin şehirlerdir. Düşünmeden yapılacak yeniliklere; alanların, bahçelerin ve çevredeki yeşil alan kuşaklarının giderek artmasına karşın korunmaya gereksinme duyarlar. Tarihsel merkez ya da öteki önemli merkezler, kimi mahallelerin ve kimi caddelerin türdeşliğine göre bölgelere ve kesimlere ayrılmalıdır. Koruma, şimdi hemen hemen yüz yıllık bir tarihe sahip şehirlere de uygulanmakta; örneğin Chicago'da XIX. yüzyılın sonuna tarihlenen Sullivan ve Wright'ın apartmanları korunmaktadır.

Yasa Koyma:

Şimdiye değin, şehrin ve doğal görünümün bozulmaması için alınan az çok edilgen önlemlerden ve korumadan söz ettik. Önlemlere yaptırımcı bir karakter de verilebilir; bu gereksinme kimi yapıların korunmasında ortaya çıkar. Korumada benimsenecek davranış olumsuz ve durağan değil, dinamik olmalıdır. Etkili olması isteniyorsa, konulacak yasalar basit, anlaşılması kolay, gerekçesi olgularla kanıtlanmış olmalı ve gerçek bir gereksinmeyi yanıtlamalıdır.

Toplumsal Öğeler:

Eski şehirleri tehdit eden en büyük tehlikelerden biri, kendilerine kesinlikle uymayan bir yaşam biçemine zorlanmalarıdır. Eskiden şehirlerin birçoğunda caddeye bakan zemin katlarda oturulmazdı. Akdeniz ülkelerinde evler bahçeye ya da iç avluya açılırdı ve insanlar üst katlarda otururlardı. Loş ve sağlığa zararlı zemin katlarında artık oturulmaktadır. Buraları ya önceleri üstlendikleri tamamlayıcı nitelikteki işlevleri sürdürmeli ya da küçük tecimevleri ve işliklere dönüştürülmelidir.

Dosyalama ve Kayıt:

Dosyalanacak fişler fotoğraf, cadde ve numara, yapının tipi (konut, tecimevi, kurum, işlik v.b.), elektrik donanımı, banyoları, suyu, asansörü, merdivenleri, genel durumunu, özgün öğelerini, niteliğini bozan eklentileri, yapının sağlamlığını, içinde kaç kişinin yaşadığını, mesleklerini, kirayı, ve dosyalamadan sonra gerektiğinde öngörülen değişiklikleri v.b. ayrıntılı olarak içermelidir. Fişler kolayca başvurulabilir olmalıdır. Yapının kat planları ve ayrıntıları 1/100 ölçekle kartlara çizilmelidir. Uçaktan çekilen fotoğrafların yanısıra, bu alandaki son gelişmelerin arasında bulunan mimarî fotogrametri de kesin önlemlerin alınmasına yardımcı olmaktadır.

Değerlendirme programı:

İncelemeler bitirildikten sonra analizlere geçilir ve bölgede tek bir adanın mı yoksa adalar ağıyla birlikte caddelerin de mi program kapsamına alınacağı saptanır. Yol ağının otomobil trafiği ve park etme gereksinmelerini ne denli karşıladığına bakılır. Düzenlenecek oto parklar ne korumaya alınacak yapıya ne de bölgeye zarar vermelidir; yeraltı oto parkı yapılması da düşünülebilir. Tarihsel merkezlerde yolların genişliği avluların ve bahçelerin boyutlarına sıklıkla ters düşmektedir. Eklentiler asıl yapıyı her zaman çirkinleştirmektedir. Genellikle eskisiyle aynı biçemi taşıyan yeni bir yapının bütün uyumunu bozamayacağı düşünülür; mimar, kullanılan gerecin ve yararlanılan oylumun komşu yapılarla uyum sağlayacağı güvencesini verirse çağdaş bir yapı da benimsenebilir.

İlkeler:

Onarım ve korumada, zorunlu olsun ya da olmasın, hangi ilkeler gözönünde tutulmalıdır? Her dönemin ve her biçemin kendine özgü yöntemleri vardır ama, sonuçlar her zaman mutluluk vermemektedir. mimarî bir sanatsa, mimarlara zorla kabul ettirilmeye çalışılan tüm kısıtlamalar saçmadır. Eğer sanat değilse, zorlayıcılığından ve bürokratların bozulamaz gördükleri kuralları içerdiğinden tüm ilkeler tehlikeli olur. Bir kesimin onarılması bir sentez çalışmasıdır. Uygulanacak düzenlemeler bu sentezi gerçekleştirme eğilimini gütmeli; seçim ve devinim özgürlüğünü kısıtlamayan genel ilkeleri kapsamalıdır. En iyi sonuçlar restoratörün bilgisine, deneyimine ve iş bilincine güvenildiğinde alınır.

Üzerine yapı kurulacak yerleşme boşaltıldığında a) kamu ya da özel kişiler yararına kullanılır bir duruma getirilebilir, b) varolan bir yapının genişletilmesi için yararlanılabilir, c) temelleri kalmış eski bir yapının rekonstrüksiyonu yapılabilir, d) yeni bir yapının kurulması için kullanılabilir.

Mimarlık tarihinden kalan izlerden başlayarak yapılacak bir rekonstrüksiyon ince bir iştir; bu izler bir önemin ya da olağanüstü bir ilginçliğin belirtisi ise, rekonstrüksiyona hiç girişilmemelidir.

İki karakteristik Türk Evi

Dr. Johannes Cramer

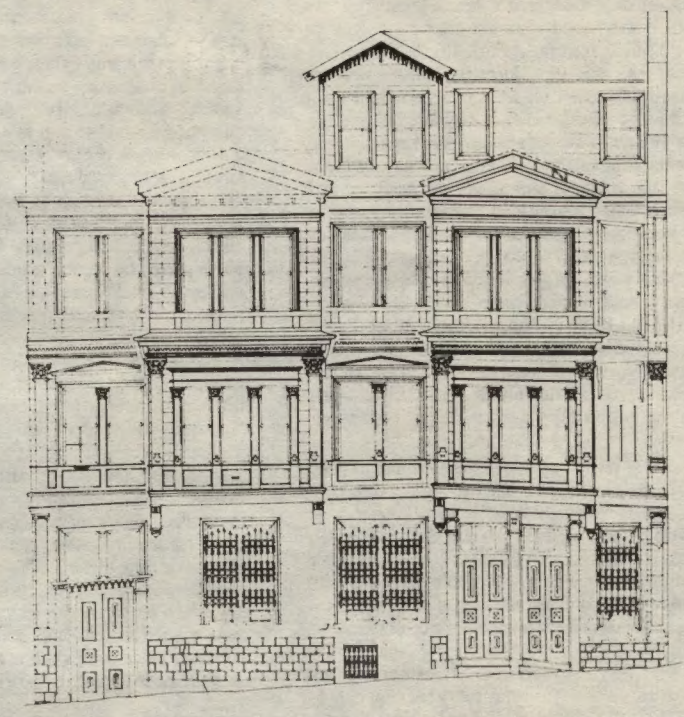

Kayserili Ahmet Paşa Sok. 16/8

Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra yapılan, eskiden burada bulunan ve daha büyük olduğu tahmin edilen bir konağın yerine, XIX. yüzyılın sonunda kurulmuştur.

Temel yapı, birbirinden ayrı iki bölüme ayrılmıştır, bu iki bölümün de iki ayrı kapısı vardır.Bu bölümlenmeyoluyla ev " harem " ve "selamlık" olarak açıkça ikiye ayrılır.

En alt katta, ahır, samanlık, v.b. gibi eski, toprağa bağlı yaşam biçiminin öğeleri tamamen yok olmuş, yalnızca hizmetçi odaları ve ardiye olarak kullanılan mekânlar kalmıştır.

Yaşam alanlarını oluşturan üst katlarda, iki bölümün "harem -selamlık" ayırımı sürmektedir. Burada, yoğun bir Avrupa izini taşıyan desen ve resimlerle süslenmiş kabul odası, evin öteki mekânlarından açıkça ayrılır. Üst katların tepesinde, birer küçük merdivenle çıkılan iki odadan oluşan bir bölüm vardır. Buradaki odalar kuzeyden Haliç'i, güneyden Şehzade Camii'ni görür.

Konağın yanında ek bir yapı olarak bulunan mutfak kısmı bugün yok olmuştur, bahçesinde bulunan hamam ise, konut biçimine dönüştürülmüş ve evin bütünlüğünden ayrılmıştır.

Bu konak, gerek dış süslemeleri, gerek iç desenleri bakımından, ayrıca da yapı anlayışı bakımından, geleneksel Türk mimarisi ile Batı etkisi arasında "gidip gelen" türden bir ara-dönemin ürünüdür. İki kültür arasında kalmış bir yapı...

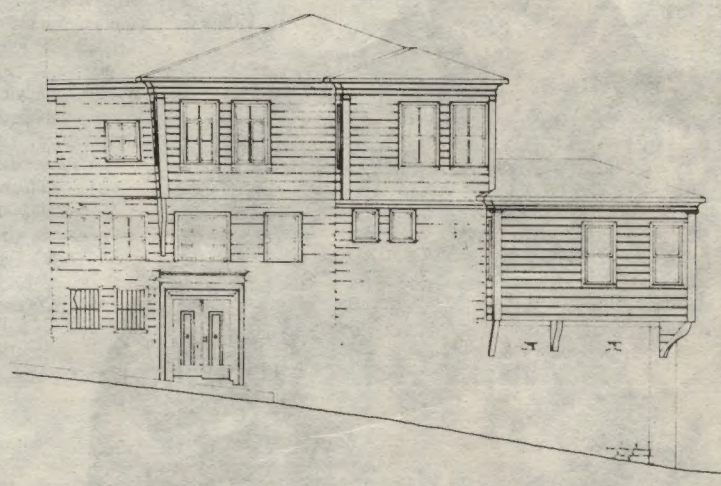

İbadethane Sok. 41/43

1870 yıllarına ait olan ev, iki alt, iki üst kattan oluşmaktadır. Alt katlar hizmetçilerin odaları ve hizmet birimlerini içermekte, iki üst kat ise ailenin yaşam alanlarını kapsamaktadır.

Evin tek bir kapısı vardır ve "haremlik"-"selamlık" ayırımı açık bir mimarî öğe olarak kullanılmamıştır. Birinci üst-katta, tavanı kubbeli olan büyük bir kabul odası vardır. Odanın üç yanında, Haliç manzaralı pencereler bulunmaktadır. Bu tarz, özellikle Safranbolu'da görülen, evden ayrı bir "misafir odası" geleneğinin bir örneğini oluşturur.

İkinci üst-kat, ailenin yatak odalarını ve yalnızca aile bireylerine açık yaşam alanlarını kapsar. Bu alanlar, gömme dolaplı ve gereksinimlere göre ayarlanmış duvarlarla bölünmüştür.

Sokaktan yüksekçe bir duvar ve alt katların penceresiz bölümleri tarafından ayrılmış bahçe, kademeli olarak teraslıdır.

Bu ev, geleneksel Anadolu mimarî tarzına bağlıdır, denebilir. Yapı, bir bütün olarak belirli bir "simetrik" biçim göstermemekte, arsanın, gereksinimlerine göre, birbirine bağlanmış öğelerin bütünlük içinde kullanılması sonucu ortaya çıkmaktadır.

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİNDEN

PERİDE CELÂL

"İstanbul'da beni en çok üzen şeylerden biri çınarların yok olması"

— Ülkü Demirtepe —

KARANLIK, puslu bir gün. Nişantaşı'nda bir dairenin kapısını çalıyorum. Kapı aralandığında, göz alıcı gümüş pırıltılı güzel bir başla karşılaşıyorum önce. İstanbul'u konuşmak için konuğu olduğum bu hanım, yazar ve kuşaklar boyu İstanbullu olan Peride Celâl. Çalışma odasına alınıyorum. Bir yazarın, bir sanatçının ortamında olduğunuzu hemen duyumsatan bir oda. Hep bir örnek döşenen hiçbir kişiliği olmayan o evlerden sonra ince bir zevkle karşılaşıyorsunuz. Duvarlarda özenle seçilmiş tablolar. Çoğu da ünlü ressam Nurullah Berk'in yapıtları Nurullah Berk, Peride Celâl'in önce can dostu, sonra da kardeşinin kocası. Günümüzde pek az örneği kalan, her yönüyle zarif bir insan Peride Celâl. Ve İstanbul'u, çocukluğunun gençliğinin İstanbul'unu soruyorum ona:

— Ailem çok eski İstanbulludur. Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşayan Yeniçeri Ağası Dökmeci Ali Efendi'nin soyundanız. Eyüp Camii'nin pencere demirlerini o dökmüş. Çocukluğumda büyük bir konak anımsıyorum. Fındıklı'nın üstünde, Ayazpaşa'da. Ayazpaşa o zaman böyle değil tabii. Bu konağı dedem yaptırmış. Taş bir bina, ama Osmanlı mimarî üslûbunda. Haremliği selâmlığı var evin. Konağın yanında Cennet Bahçesi diye bir yer vardı. Dedem orayı da almak istermiş. Düşünün yedi çocuğu var, büyük bir aile. Şimdi yaşlanıp da yalnız kaldığım zaman büyük bir ailenin ne kadar olumlu yanları olduğunu daha iyi anlıyorum.

Ben bu konakta doğmuşum. Dedemin ölümünden önce teyzem bu konakta evlenmiş. Eniştem konağa içgüveysi gelmiş. O zamanların çok tuhaf adeti var. Teyzem evlenirken, dedem damadına bir de cep harçlığı vermiş. Eniştem subay. Subaylar o zamanlar seçkin ailelerin çocuklarından olurmuş. Eniştemin ayhğı cebine kalır, evin geçimiyle falan ilgilenmezmiş.

Dedem ölünce aile çöktü. Evin erkeği ölüp kadınlar yalnız kalınca, amcalar, dayılar da yoksa onları destekleyecek, aileler genellikle çökerlerdi. Buna çevremdeki birçoktanıdığımdada tanık oldum. Aile reisi ölünce servet, o tatlı yaşam birdenbire tepelerine iniyordu kadınların. Anımsıyorum, anneannem son zamanlara kadar boşalmış sandığından ufak seccadeleri koltuğunun altına alır, çarşı içindeki müzayedede satardı. Böylece herşeylerini satmışlar sırasıyla.

Çocukluğumdan sonra yaşam standardımızda bir iniş başladı. Kira evlerinde dolaşıp durduk. Mühürdar'da bir köşkte oturduk. O günkü Mühürdar bu Mühürdar değildi. Bahçeler içinde köşkler, küçücük sokaklar, çok güzeldi. Kent değişikliği gibi insan ilişkileri de ters yüz oldu. Mühürdar'da Hafize Nine diye ihtiyar bir kadın vardı. Anneannem ondan öyle sevgiyle şevkatle söz ederdi ki! Bizim aile olsun, sokağın öbür insanları olsun onlar bakarlardı Hafize Nine'ye. Kimi erzağını, kimi yakacağını düşünürdü. Yardıma ihtiyacı olan bir insanın sorumluluğunu yüklenirlerdi adeta. Şimdi büyük kentler korkunç apartmanlarla dolu. Bu durum insan ilişkilerini de önemli ölçüde etkiledi. İnsanlar birbirlerine yabancılaştılar. Sekiz yıldır bu apartmanda oturuyorum, apartman sakinlerinin ancak yüzlerini biliyorum, tanışmıyorum. İçlerinde selâm veren varsa selâmlaşıyorum. Bizde bu selâm bir sorundur nedense. Bizim insanımız selâm vermeyi ve gülümsemeyi bilmez pek. Bir doktor muayenehanesinin bekleme yerine girdiğimde dayanamıyorum bir 'merhaba' diyorum, cevap şaşkınlık oluyor.

Eskiden oturduğunuz mahalleyle birlikte yaşardınız. Evlenmeden önce anneannemle Bomonti'de küçük bir apartmanda oturuyorduk. O dönem Bomonti'si hep küçük küçük apartmanlardan oluşuyordu. Apartman yaşamı başlamasına karşın yine de birlik vardı, insanlar birbirlerinin yardımına koşarlardı. Şimdi öyle mi? Sokakta biri düşsün, kimse dönüp bakmıyor. Ben buna Fransa'da tanık oldum, Amerika'da da böyle olduğunu söylerler. İnsanlar sokaklarda öyle bir yürüyorlar ki, hızlı hızlı, kendi dertlerine gömülmüş. Belki haklılar da... Büyük kentin susuzluğundan tutun da çeşitli sorunlarına kadar mücadele halindeler.

Sanırım biz İstanbullular tüm kentte ancak dörtbeş bin kadar kaldık. Koca kentte bu kadar az İstanbullu! Sokağa çıktığımda bakıyorum, herkes yabancı. Kara bıyıklı ilkel erkekler, tipleşmiş kızlar, erkekler. Aynı saçlar, giysiler, boyalar. Fabrikadan çıkmış gibi. Modayı izliyorlar, şarkıcıları, artistleri taklit ediyorlar. Gece sokağa yalnız çıkmaya korkuyorsunuz ister istemez.

Soldan sağa: Bedri Rahmi, Nurullah Berk, Münevver Andaç, Peride Celâl, Sabri Berkel, Hakkı Anlı, Feriha Hanım, Ali Naci Karacan, Fikret Adil.

1915'te doğan romancımız Peride Celâl, Fransız Lisesi'nde öğrenim gördükten sonra 1944'te İsviçre'ye gitti, Bern Basın Ataşeliği'nde görev aldı. Dönüşünde Basın Yayın Kurumu'nda çalışmaya başladı ve başta Yeni İstanbul, Son Posta, Cumhuriyet ve Milliyet olmak üzere çeşitli gazetelere öykü, roman ve röportajlarıyla katkıda bulundu. Başlangıçta popüler nitelikli romanları ile dikkat çeken Peride Celâl, sonraları sanatsal yanı ağır basan ürünler verdi: "Üç Kadının Romanı" (1954), "Gecenin Ucundaki Işık" (1963), "Evli Bir Kadının Günlüğünden" (1971), "Üç 24 Saat" (1977) ve "Jaguar" (1978) bunların başlıcalarıdır. Peride Celâl, Sedat Simavi Vakfı ödülünü Dağlarca ile birlikte paylaşmıştır.

Benim gençliğimin İstanbul'u böyle değildi. Bir Beyoğlu vardı. Biz, çalışan kadınlar işten çıkınca mutlaka Lôbon'da buluşurduk. Orada masamız vardı. Kadınlı erkekli grup olurduk, ressamlar, yazarlar. Orada fevkalâde bir ahbaplık olurdu. Herkesin bir köşesi vardı. Meselâ Abdülhak Şinasi Hisar'ın masası ayrıydı. Çok titizdi, çaydanlığı, bardağı hep ayrıydı.

Üç yıl için İsviçre'ye gittim. Dönüşüm 1944 yılıydı. O üç yılda bile çok şey değişmişti İstanbul'da. Yine buluştuk arkadaşlarla, Lôbon'a gittik, sonra sinemaya. Saat onbir civarında sinemadan çıktık. Bomonti'de oturuyoruz o sırada. O kadar alışığım ki eve yalnız dönmeye. Bir taksiye bindim. Arkadaşlar gülmekten katılıyorlar. 'Merak etme, ben senin taksinin numarasını yazdım', dedi birisi. Erdesi gün öğrendim ki korkmadan yalnız dönmeme gülüyorlarmış. Oysa üç yıl önce böyle bir sorun yoktu.

— Yani Beyoğlu'nda bir kadın yalnız yürüyebilir miydi?

— Tabiî yürürdü. Bakanlar olurdu ama her yerde olur bu. Biz çalışan insanlardık, doğru dürüst yürüdükten sonra kimse bir şey yapamazdı.

— Gece, bir kız arkadaşınızla Beyoğlu'nda bir sinemaya gidebiliyor muydunuz?

— A, tabiî. Yeni İstanbul gazetesinde çalışırken, Moda'ya taşındıktan sonra rahatlıkla gece yalnız eve dönerdim. Vapura binerdim, gazetemi açıp okurdum. Dolmuşlar olmadığı için ya yürüyorduk, ya da bir taksiye binip Moda'ya giderdim.

— Beyoğlu için başka neler var anlatacağınız?

— Rum dükkânları vardı. Kalitesi vardı bunların. Şimdiki gibi vitrinlerini tıka basa doldurmazlardı. Güzel, zarif şeyler koyarlardı vitrinlerine. Gömlekçi Kolero vardı, ne efendi adamdı. Çiçekçi Sabuncakis, gözde çiçekçiydi.

Lôbon'un karşısında Markiz. Ben kahveleri çok severim. Sizin kuşağınız nerede buluşuyor, bilmiyorum. Herhalde sizin de kahveleriniz vardır değil mi?

— Hayır efendim, bizim böyle kahvelerimiz pek yok. Beyoğlu sinemalarından, tiyatrolarından söz eder misiniz?

— Bana kalırsa sinemalar şimdikinden daha iyi filmler getiriyorlardı. Yeni filmleri görebiliyorduk. Avrupa'dan tiyatro grupları gelirdi. Cocteau gelmişti bir grupla meselâ. Jean Marais gibi önemli sanatçılar gelirdi Comédie Francaise'den gelenler olurdu.

— Nasıl gelirlerdi bunlar?

— Bir ajan vardı, o getirirdi. Sanırım Rumdu o da.

— Nerelerde yemek yerdiniz?

— İşten çıkınca akşam, aybaşlarında arkadaşlarla kendimize bir ziyafet çekelim derdik, Degustasyon'a giderdik. Ufak bir şey yer, biramızı içerdik. Etraftan bakarlardı, hoşlanırlardı ama kimse kimseyi rahatsız etmezdi. Çok özgürdük galiba. Ayrıca Lôbon'da ufak bir öğle yemeği de yenebilirdi. Müşterilerine sütlü kahveyle omlet verirdi. Bazan gidip öğle yemeklerini Lôbon'da geçiştirirdik. Beyoğlu'nun çok hoş bir yanı daha vardı.Bizim gibi çalışanların rahatlıkla gittiği ucuz,gerçek muhallebiciler. Tavuk, pilav ve muhallebi olurdu yalnız buralarda. Tertemiz yerlerdi. Masalar böyle formika değil, mermerdi. Adam gelir bir güzel silerdi. Bunların müşterileri de kaliteliydi.

Geçenlerde Emek Sineması'ndan çıktım. Sıcak bir şey içmek için bir yer aradım. Aman Allahım! O lâhmacuncular, sandviççilerden başka yer yok ki. Lahmacunun iğrenç kokusuna girmeden yemek yiyecek yerler yok olmuş.

Evlendikten sonra kocamla buluşup öğle yemeklerini Abdullah'da yerdik. İki katlıydı. Aşağıda yabancılar otururdu. Yukarıda asıl müşterileri. Yusuf Ziya'nın, Yahya Kemal'in masaları vardı. Herkes birbiriyle tanışırdı, sohbetler olurdu. Şimdi düşünüyorum da ne güzel bir yaşantım olmuş.

— Tramvayları severdiniz sanırım.

— Şişli-Tünel tramvaylarına binerdim her sabah. Önükırmızı, arkası yeşildi. Yani birinci mevki, ikinci mevki. Her sabah aynı insanlarla karşılaşır, tanışmaz ama selâmlaşırdık. Çünkü herkes ayrı semtlerden binerdi. Çocukluğumu hatırlıyorum. Çok severdim tramvaya binmeyi. Boğaza tramvayla gitmek büyük bir seyahatti o zaman. Otomobil pek azdı. Annem, çok sevdiğim için yılda bir iki kez Bebek tramvayına bindirirdi, büyük safaydı bu seyahat.

— Şimdiki İstanbul'da sizi neler tedirgin ediyor?

— Ben İstanbul'u çok severim. Yurt dışında çok kaldım. İstanbul özlemi beni deli ederdi. İsviçre'de bütün o dağlar üstüme geliyor sanırdım. Çünkü denize ve gökyüzüne alışmıştım ben.İstanbul'dan ayrıldıktan tan bir süre sonra bende müthiş bir tedirginlik başlar. Bütün o pis sokaklarına, yokluklarına karşın her şeyini özlemeye başlarım. İstanbul içinde bulunduğumuzda, taş binalara gömüldüğümüzde pek farkına varmıyoruz ama, uzaktan çok güzeldir. Böyle bir görünüm dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur sanırım. Beni başka türlü etkiliyor.

İstanbul'da beni en çok üzen şeylerden biri çınar ağaçlarının yok oluşu. İstanbul bir çınar şehriydi. Topkapı'ya gidip çınar ağaçlarını görünce deliye dönüyorum. Çınarları kestiler, yerlerini asfaltladılar. Şimdi kaldırımlara oyuklar yapıp düdük gibi ağaçlar dikiyorlar.

İstanbul için ayrı bir kurum gerekli galiba. Güzelleştirmek değil de hiç olmazsa kalanları saklamak için. Ayrıca güzelleştirilirken de yanlışlıklar yapılıyor. Meselâ Yıldız'da Çelik Gülersoy'un Malta Köşkü'nün yanına yaptığı kameriye. Bu rokoko stili, Osmanlı üslûbuyla hiç ilgisi yok. Çamlıca'da öyle zevksiz. Onun da acaip bir stili var.

İstanbul'un her yanı beton yığını oldu. Ben Burgaz'ı çok severim. Burgaz ne kadar değişti. 1945'ten beri giderim. Dağ tepe çamlıktı, güzel köşkler vardı. Betona bulandı şimdi. Adanın bir yanı Yahudilerde, bir yanı Erzincanlılarda. Erzincan'dan önce inşaat işçisi olarak biri gelmiş, derken çoğalmışlar. Önce Rumların bahçıvanlığını falan yapıyorlarmış. Erzincanlılar, Rumlar adadan kaçınca, evlerini ucuza kapatmışlar. Yavaş yavaş inşaata başladılar. Önce katırlarla çimento taşıdılar, derken dünyanın en kötü apartmanlarını buraya diktiler. Yahudiler adanın İmroz tarafında güzel köşkler yaptılar, klüpleri var.

Bu klübün yerinde eskiden küçük bir kahve vardı. Denize doğru tahta bir iskele uzanırdı ve kum nefisti. Yahudiler Orayı yine klübe çevirmişlerdi ama ufak bir para karşılığı girilebiliyordu. Sait Faik de oraya gelirdi. Eğer keyifsizse, moloz vardı denize uzanan, başında bir hasır şapka, molozun en ucuna gider oturur, denize girer kimseye görünmeden giderdi,selâmlaşmazdı kimseyle. Hastalığı başlamıştı o zaman. Keyfi yerindeyse gelip otururdu.

Şimdi bu güzelim ada berbat durumda. Geçen yıl beni Ali Gevgilili sürükledi oraya. Bulunmaz insandır, çok severim, onun yüzünden Burgaz'a dönüş yaptım.

Her büyük kente girerken benzeri manzarayla karşılaşılır. Merkeze doğru yaklaştıkça kent güzelleşir. Ama İstanbul paylaşılmış bir kent. Burgaz'ın durumunu söyledim. Kınalı Ada Ermenilerin. Büyükada Ankara'nın kodamanlarının, varlıklılarının. Yeşilköy mafia yatağı. Zenginlerin ve yoksulların oturdukları yerler kesin çizgilerle ayrılmış durumda. İstanbul artık asıl İstanbullular için değil.

Yeşilyurt Klube gittim bir dostumla bir kez. İnsanların giysileri davranışları. Rezillik, bayağılık kol geziyor. Adı spor klübü. Oyun oynuyorlardır herhalde orada.

Batı'da birçok kente gittim. Ama bu derin çizgilerle paylaşmayı hiçbir yerde görmedim. Aynı kahveye, lokantaya hocası da gelir, öğrencisi de, ünlü bir sanatçı da. İstanbul'da bir kesimin gideceği yerler belirli, bakkalından kasabına kadar.

İnsanlarda müthiş bir görgüsüzlük var. Bu insanların yabancı oldukları belli. İstanbullu böyle davranmaz.

— Özlemlerinizdeki İstanbul nasıl?

— Artık böyle bir şey düşünmek anlamsız. Çünkü her şey yapıldı ve bitti, düşe yer yok. Ama yine de şunları söyleyebilirim: Önce şu beton binalardan kurtulmasını isterdim İstanbul'un. Sonra o çirkin üst geçitlerden. Yenicami'nin karşısındaki üst geçit yüzünden güvercinler bile uçamaz hale geldi. Bunlar nasıl yapıldı, şaşıyorum.

Apartmanlar olacaktı, bu kaçınılmazdı, ama bu kadar dengesiz ve sorumsuzca değil. Turistik heveslerle Sultan Ahmet Meydanı'nı açmanın artık bir anlamı yok.

Şimdi yapacağımız şey, bir vapura binip, köşeden bucaktan İstanbul'u gözlemek ve 'Ah ne güzelsin İstanbul demek! 'Adalara gideceğiz, pisliklere burnumuzu, çirkinliklere gözümüzü kapayacağız. Deniz kenarında oturduğumuzda bir yudumcuk İstanbul'u içeceğiz.

Yapı yapmayı yeni yeni öğreniyoruz (2)

Cengiz Bektaş

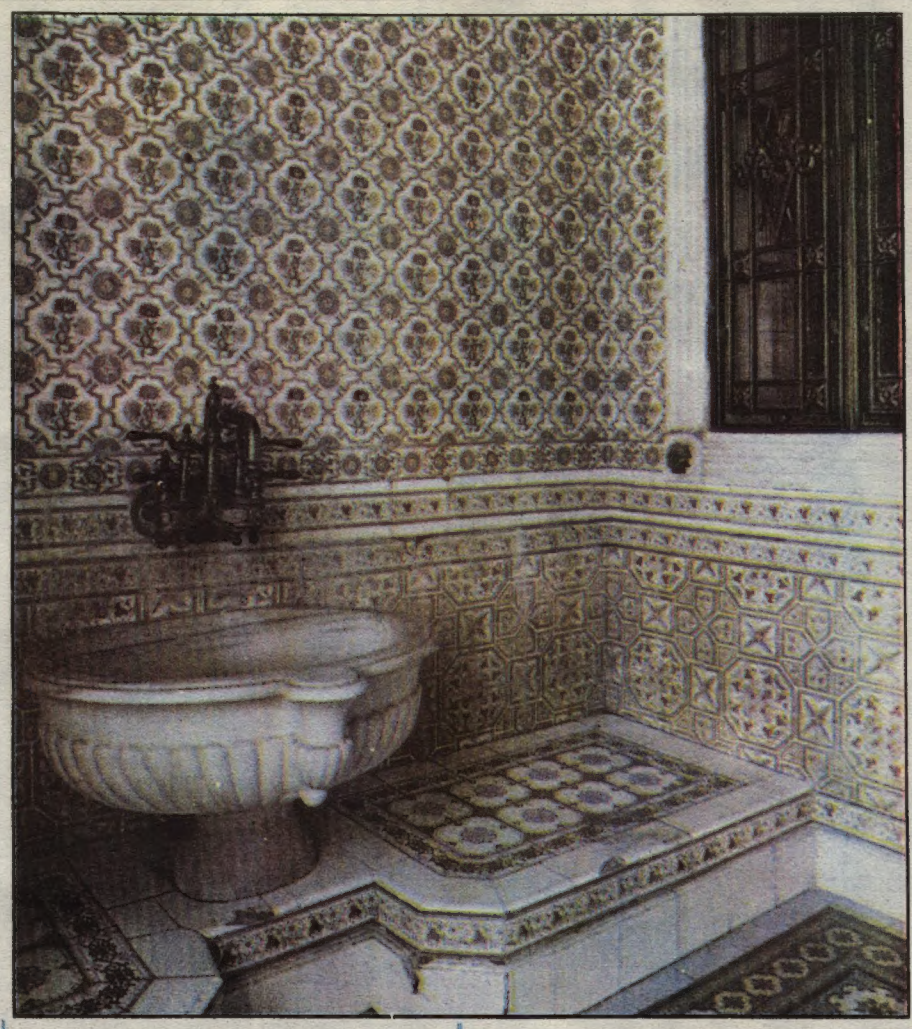

Evin önce dizleri bükülür. Sonra da hızla çöker...

Her örnek, doğal olarak, böylesine suçsuz değildir. Çoğu kez, ev boşaltıldıktan sonra, geceleri orası burası çekiştirilerek, camları kırılıp, kaplamaları sökülerek, giderek yer yer yakılarak, "kendi kendine yıkım" hızlandırılır.

— Peki ne yapalım?

— Her şeyden önce, anıt ilân etmenin yalnız başına yeterli çözüm olmadığını bilelim. Uygulamacı kent tasarımcılarının yetişmelerindeki aksaklıkları, yetersizlikleri hemen (belki de başka ülkelerdeki gibi hızlı kurslarla) giderelim.

Anıt dediğimiz evin içindekilere, en azından, dört kat verip varsıl ettiğimiz komşularına olduğunca ortak kazandan birşeyler verelim. Sonuçlarla değil temel nedenlerle uğraşalım.

Hayır, hayır!.. Sorunu hemen şuracıkta hem de tek başına çözmeye kalkışacak denli kendi kendimle çelişecek değilim. Ancak, ne yapıp edelim o evi insan elinden ayırmayalım. Bulunacak çözümün ilk ilkesi bu olsun!

Ya yeni yapılarda onarım neden gerekli oluyor? Öyle ya, bir de bakıyorsunuz, kimi yapılar (en çok da devlet kurumlarının gene devlet kurumları ile gerçekleştirilmiş yapılar) daha bitip de kullanılmaya başlamadan eskimişler. Pis kirli akıp kokar durumdalar.

Hemen onarımların başlaması gerek...

Kısacası, onarım deyince, ille de anıtsal yapıların onarımı da değil yalnızca...

— Peki neden?

Çünkü, biz yapı yapmayı unutmuşuz bir dönem. Öğrenebilirsek yeni yeni öğreneceğiz...

Bu sözümün altı çizilsin... Ayrıca bağnazlıktan kurtulunup bir iyi düşünülsün!..

Bir kez bu "tarihî" bir gerçek...

Yurdumuzun çok önemli bir bölümünde, bu yüzyılın başına dek, Müslümanların yapıcılıkla uğraşmaları "günah"tı...

Bu işler Rum, Ermeni ustalara bırakılmıştı... (Rum deyince Yunanistan'ı düşünenler için bir uyarı: Rum dediysem "aslen" Anadolulu... Dili, dini ayrı olsa da bizim buralı...)

Yıllardır sürdürdüğüm araştırmalarda, özellikle Ege'de, Akdeniz'de karşıma çıkan gerçek şudur: Değişim (mübadele) ile bundan altmış küsur yıl önce Rumlar başka bir ülkeye yollanınca; yapıları değil yapacak, onarabilecek kişiler bile bulunamamış. Yıllarca herkesin damı üstüne akmış...

Benim bulabildiğim yaşlı ustaların pek, ama pek azı, günahı, toplum ayıplamasını göze alıp, baştan yapıcılığa soyunmuşlar. Rum ustanın yanına çırak girip, ondan bir şeyler öğrenmişler. Geri kalanlar, önce başka dallarda yetişmişlerdi. Bodrum'daki Arif Kaptan gibi denizci olandan, Antalya'daki Cemalî Ferbeton gibi telgrafçı olanına, çeşit çeşit dallarda... Sonra, Rumlar gidince, eline azıcık yakışanlar, neredeyse zorunlu olarak bu işe itilmişlerdi.

Ankara'nın kuruluşunda, nitelikli yerli işçi, usta bulunamayıp da, örneğin, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, TBMM gibi kimi yapıların mimarları, ustaları, işçileri giderek araç-gereçleri bile yurt dışından getirtilmemiş mi?

Sinan'ın Süleymaniye'de tek kuruş harama kaçmadan çalıştırdığı işçilerin, ustaların % 51 "gayri müslim", ya da hiç olmazsa % 49'u Müslümandı. Ama son çağlarda, padişahların saray mimarları bile (ünlü Balyan ailesi) babadan oğula, toruna, kuşak kuşak Ermeni... (Daha doğrusu gayri müslim Osmanlı...)

Evet, yineliyorum; Bu çağda yapı yapmayı daha tam öğrenemedik. Onun için yapılarımızın çoğunluğu eski-püskü, yaşlı doğuyorlar. Ankara'da uygulamaya başladığım yıllarda, "Bu iklimde 35 cm'den az tuğla dış duvar nasıl olur?" dediğimde; bir yüksek öğrenim çevresinde bile, başıma bir taş yağmadığı kaldı. "Bu tavanın sıvaları dökülecek, bu çıplak beton duvar, ısı geçirmezliğini yeterince sağlamadığı için, kışın iç yüzü terleyecek, yanında oturanlar da hastalanacaklar..." dediğimde, yazılı bildirimlerde bulunduğumda kimse inanmadı. Ama tavan sıvaları başlarına döküldü; nezle, grip oldular sonra...

— Peki, sen dış duvarları gereği gibi yaptın mı? diye sormayın bana... Ben yapabildiğimi yaptım. Şu son çağda hanginiz o denli bilinçli işveren olabildiniz, onu düşünün... Çoğunuz, kötü kötü yapılmış, bir yörük çadırına gösterilen özenin onda biri gösterilmemiş, tüm insan ilişkilerine saygısız o beton kovuklarına borç harç kucak kucak para dökmediniz mi? İşverenler doğru dürüst yapı yaptırmayı, mimarlar yapmayı bilseler. Ankara'nın tüm yeni evleri (katları, dairleri) kışın yarı yakıtla ısıtılabilirler...

KÂĞITTAN MİMARLAR

KÂĞITTAN ONARIM "MASTER"(?)LARI

Bir önceki başlıkta anlattığım gibi, çağdaş yapıyı doğru dürüst yapmayı bilmeyen kişiler eski yapıları nasıl onarabilirler? Onarmak demek, yalnızca aslına uygun yapmak demek değil, çağımızda da işlev verilebilecek, kullanılabilecek duruma getirmek demektir. Çağının yapı tekniğini bilmeyen (bilmek demek, doğru dürüst uygulamış olmak demektir) kişi, bir eski yapının dilini hiç anlayamaz.

Ne denli açık bir gerçek değil mi?

Bu gerçeği görmek için ille mimar olmak da gerekmiyor üstelik... Ancak gelin görün ki, Türkiye'de, bugün eline şöyle bir tuğla bile almamış kişilere üç-beş kitap özetleyip, onarım uzmanlığı (master!) veriyoruz. Bu bölüme gidenlerden, benim konuşabildiklerimden hiçbiri, bu işi dert edindikleri için, uzmanlığını öğrenmek isteğiyle o bölümü seçmiş değillerdi. Onların dertleri, güçleri adlarının başına bir "master" takabilmekti...

Yıllarca Mimar Sinan Üniversitesi'nde asistanlık yapmış bir ağabeyimiz, on yıl Belçika'da çalıştıktan sonra buluşmamızda, "Yapı yapmayı burada öğrendim" demişti. Binlerce kişiyi, kâğıt üzerinde çizimle sözüm ona yetiştirip, kâğıt üzerinde "mimar" adı verip yolladık kentlerimize... Bu gençler eski yapılar üzerine "platonik" bir-iki açıklamadan başka hiçbir bilgi ile donatılmadılar. (Anadolu'da ne tür yapı bağlayıcıları kullanıldığını bugüne dek kaç kişi biliyor üniversitelerimizde?) Yörelerinin ne gereçlerini tanıyorlar, ne yapım yöntemlerini, ne ilkelerini... Onlar için var mı, yok mu beton... Hem de nasıl beton? Neyi nasıl taşıdıklarını bilmedikleri, duyumlayamadıkları betonlar, betonlar... Dökülüp, dökülüp altın tutarına alınıp satılan betonlar... Onlar için, örneğin eski evler hiç öğrenemedikleri; bakmayı, görmeyi bile bilmedikleri, bir gün yol düzerle yıkılacak yığınlardır. Çünkü onların sırtından para kazanamazlar. Oysa bir ülkenin var olan yapılarının belki hâlâ yarısı değilse bile dörtte biri onlardan oluşur. Oysa bu evler, çok daha akılcı, çok daha yararlı, esnek, doğaya-çevreye-insana saygılı bir tutumla gerçekleştirilmişlerdir. Dedim ya, onların dilini bile anlayamaz ki, onları çağdaş gözle görebilemez ki, onlara yaklaşabilsin.

KÜLTÜR YORUMU

Çoğu yerde genç mimarların çoğu yalnız evlere değil, tarihsel-kültürel birikimimizin yapılarına daha baştan yabancıdırlar. (Bütün bunları onların suçları olarak yazdığım sanılmasın... Genelde ne doğru dürüst yetiştiriliyorlar, ne de yollarını aydınlatacak, ayakları yere basan bir kültür ortamından yardım görebiliyorlar...) Bundan üç-dört yıl önce Ege bölgesinde, iki otobüs dolusu mimarla Afrodisias'ı gezmiştik. O günün akşamında mimarların büyük çoğunluğu, şu gerçeği içtenlikle açıklamaktan çekinmemişlerdi:

"Bu güne dek burası bize yabancıydı. Şimdi inanıyoruz ki, burası bizimdir, kültürümüzün bir parçasıdır. Yurdumuzun insanları bu kültürü yaratmışlardır."

(O gün, müze, şu bu diyerek eski yapıları bile insansızlaştırmanın yanlışlığını konuşmuştuk.)

Bu olayı bir değil, beş değil, çok kez yaşadım.

Hep dedim... Halikarnas Balıkçısı gibi kişiler, kültür yorumlarıyla bize yurt armağan etmişlerdir...

Şu son Anadolu Uygarlıkları sergisini yaratan uzman dostların ellerini de bir bir öpesim geliyor.

Efes'i "yabancıların taşları" olarak gören kişilerin bile nasılsa bakan olabildiği bir ülkede, böyle bir sergiyle, böyle bir kültür yorumuyla, kimbilir kaç milyon kişiye,

—Hey kendinize gelin! Bütün bunlar sizin hamurunuzda...

Böyle bir çevrede büyüyorsunuz, çerçevede büyüdünüz. Bu kültür sizin...

İç varsıllığını da, sevincini de, sorumluluğunu da duyun bütün bu "hazine"lerin!..

dediler.

Son "Kültür Şûrası"nda bir profesör (!) kürsüye çıktı da, "İslâm öncesi tarihî yapılara bütçede daha çok pay ayrılıyor" gibilerinden sözler etti: İslâm öncesi, İslâm gibi ayrımlar yapınca, bilebildiğimiz yerleşmeleri bile on bin yıllık olan Anadolu kültürüne bu kişinin nasıl baktığını bir düşünün... Kendini, tam da başkalarının dilediği gibi, bu ülkede hâlâ "istilacı" olarak görmüyor mu? İşte bir de bu kişiye, kişilere göre, onarım olayını düşünün... Kısacası onarım olayının en can alıcı noktası kültür yorumu... Papazın evini "Türk Evi" diyerek korumaya alıp, onun çalıştığı kiliseyi ahır ya da gübre deposu olarak özel kişilerin sahipliğine bırakan bir anlayışla nereye varılır ki? Bu ülkeye, en küçük taşını dışarıda bırakmadan, her şeyiyle "sahip" çıkmayan kişilerin, binlerce yıldan en küçük "hisse"yi bile alamayan kişilerin, çağ değil çağlar gerisine düştüklerini söylemek yanlış mı olur? Bu kişilerin görüş açısıyla yürütülecek bir onarım politikasının kültürümüzü nasıl parça parça edeceğini bir düşünün. Oysa en övünülecek yanımız, üzerinde yaşadığımız toprakların, ülkemizin, kültür zincirinin kesiksizliği... Onun halkalarını eksiksiz olarak geleceğe ulaştırmamız da en önemli uygarlık görevimiz...

Türkiyemizde onarım, yalnızca bu "uygarlık görevimiz"den ötürü, kültür sorumluluğundan ötürü, önemli değil... Bu ve bunun gibi yanları bir yana bırakıp da olaya yalnızca ekonomik açıdan baksak bile neden azıcık akılcı olamıyoruz diye şaşar kalırız.

Geçenlerde bir kasabada alan çalışması yaptık. (Tirilye, bugünkü adıyla zeytinyağı) 1500 hanelik bu yerde 700-800 hane kullanılır durumda... Geri kalan onarılsa, konut sorununa karşı bulunacak çözümlerin bir parçası olamaz mı? Bomboş duran kervansaraylarımız bugüne göre uyarlansalar ne ilginç birer geceleme yeri olurlar. İstanbul'da bile insansızlıktan çatlayan patlayan kaç medrese yapısı var biliyor musunuz? Ya hanlar, hamamlar?.. Bomboş duran kentler var Türkiyemizde....

KİMLER ONARACAK

Biliyorum şimdi de soruyorsunuz? "Kimler onaracak bunları? Gerekli uzmanımız var mı?"

Yok! "uzman"ın nasıl sözüm ona yetiştirildiğini anlattım. En iyi biçimde yetiştirildiklerini varsayalım isterseniz... Sayıları yeter mi?

Yetmez...

Daha mı çok uzman yetiştirelim?

Bana kalsa, böylesine eski yapı birikimi olan bir ülkede onarım işi "uzmanlık" olamaz.

"Onarım" bilgisi, mimarlık eğitiminin doğal parçası olmalıdır. Eski yapıların yapım yöntemleri öğretilmelidir mimar olacak kişilere...

(Bizim kuşağa, örneğin ahşap yapı ve ayrıntıları öğretilirdi. Şimdi neden öğretilmez ki?)

TAŞ ÜZERİNE TAŞ BENZETMESİ BOYA

Hep yapılardan söz ediyorum diye, onarım işinin eğitimi yalnızca yapılar için söz konusu değil elbette...

Resim için onarım uzmanlarımız var mı?

Duvar resiminin, pişmiş toprak işlerinin uzmanları?..

Metal işlerinin?.. Taş işlerinin?..

Daha, eski bir yapının yüzünün nasıl temizleneceğini bile doğru dürüst bilmiyoruz. İnanmayacaksınız biliyorum ama ben gene de yazacağım:

Birçok önemli camide (hem de en değerlilerinde) onarım diye ne yapıyoruz biliyor musunuz?

Taşın üzerine taş benzetmesi boya yapıyoruz.

GEREKLİ USTALAR

Onarım-bakımla ilgili kurumlarımızın onarım için "usta" bulamadıkları da gerçek...

Tez elden eski işlerin ustalarını bulup, onlardan, çok geç kalmadan (şu sıralar en iyileri 70-80 yaşlarındalar) bir kurumun içinde yararlanmak zorundayız.

Onların, bilgilerini genç kuşaklara aktarmalarını sağlayıp, sonra da bu gençleri çağdaş bilgilerle de donatıp bugünün ustalarını yetiştirmeliyiz.

Bana kalırsa belki de bu, mimarların onarım bilgisiyle yetiştirilmesinden de önemli... Ne var ki, bunu sağlayacak, ya da çözümleyecek en küçük bir kuruluşumuz bile yok daha.

İNSAN SICAKLIĞI

Buraya dek yazdıklarımla bile, onarım işi, hâlâ yalnızca bir yapı işi sanılabilir. Gerçi Antalyalı teyzenin "düşen taşı yerine koyarsın bakım-onarım olur" sözünden yola çıkarak, insan eli ile yapı arasındaki ilişkiyi koymaya çalıştım. Ama konuya çağdaşlık açısından yeterli açıklık getirdiğimi sanmıyorum. Bir yapıyı, diyelim ki uzman mimarlarla en iyi ustalarla, en iyi işçilerle yeniden sağlıklı duruma getirdiniz. Artık çatısı akmıyor. Duvarları sağlam; sıvası, badanası, yağlıboyası, döşemesi, kaplaması giderek süslemesi bile tamam...

Onardınız sayılır mı?

Hayır!

Ona insan sıcaklığını kazandırmadan hiçbir şey yapmış sayılmasınız?

ONARIMIN İLK KOŞULU ÇAĞDAŞ YAŞAMAYA KAVUŞTURMAK

Bir yapının, boş bir kaplumbağa kabuğu değil de gerçekten yapı olabilmesi için tek koşul, içinde bir yaşamın sürmesidir. Bu nedenle bir yapının gerçek onarımı ona çağdaş (gerçekten çağdaş insanların çağdaş gereksinimleri için) bir işlev vermekle ancak olanaklıdır. (İnsanlar bile en çok işlevsizlikten çökerler.) Bu da mimarın ya da ustaların becerebileceği, yalnız onlara bağlı bir iş değildir. Onlara gelmeden, çok, çok daha önceki aşamalarda alınacak kararlara, politikası saptanacak fiziksel plânlamaya uygun doğru isteklere bağlıdır. Gene bu nedenle, onarım işi, çoğu kez sanıldığı gibi, yalnızca eski yapıların, yapıtların tarihini, giderek tekniklerini bilerek de ve de nostaljik duyarlıklarla da gerçekleştirilemez...

Bu iş için, çağdaş yaşamın, gelecek öngörmelerini yapabilen örgütçüleri gerekli.

Her şeyde olduğu gibi bu alanın genel politikasının saptanmasında da yüzyılın eylem adamı, örgütçü aydınları gerekli...

Projeler İstanbul'u (5)

Hümeyra Özalp

Bugün Boğaziçi'ndeyiz.

Öyle uzun uzadıya değil, kısa bir yol yapacağız... Boğaziçi'nin o güzelim yalılarını, yalıboylarını, 1900'lerden kalma korkuluklarını, vapurlarını, kuşlarını gözümüzün önünden hiç ayırmadan; beton yığınlarını eşi-benzeri bulunmaz ahşap yapılarına tercih eden, edip de bir kibrit çakıveren elleri aklımızdan hiç çıkartmadan kısa bir yol yapacağız.

Şöyle Dolmabahçe'den Ortaköy'e doğru uzanıp; yalılar-evler bir yana, sarayları sayalım önce:

Çırağan Sarayı: 1910 yangınından bu yana, yalnızca duvarları ayakta. Beşiktaş-Ortaköy sahil bandında yer alan "sahil sarayları" kompleksinin bu en önemli yapısının bugün önü ve yanı kum deposu olarak kullanılmakta, ana saray bahçesi ise Şeref Stadı adıyla anılmakta ve futbol sahası olarak kullanılmakta.

Yüksek Denizcilik Okulu (Şimdi Meslek Lisesi): Ana bina 1. derecede eski eser olarak kayıtlı.

Şeker Deposu: 1. Derecede eski eser olarak kayıtlı. Halen Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'ne ait ve depo olarak kullanılmakta.

Beşiktaş Kız Lisesi: Çırağan Sarayı kompleksine ait ve Salahattin Efendi Sahil Sarayı olarak bilinen bina, Harem Dairesi olarak yapılmıştır. 1. derecede eski eser olarak kayıtlıdır.

İETT Deposu: Ağalar dairesi olarak yapılan ve 1. derecede eski eser kaydı olan bu bina, şimdi İETT'nin elektrik sayaçları tamir atölyesi olarak kullanılmakta.

Barboros İlkokulu: Hizmetkârlar Dairesi olarak yapılan bu bina da halen okul olarak kullanılmakta.

Galatasaray Lisesi: İbrahim Tevfik Efendi Sahil Sarayı olarak bilinen bu bina, 1. derecede eski eser olarak kayıtlı.

Kabataş Ortaokulu ve Lisesi: Cemalettin Efendi Sahil Sarayı (Şimdi ortaokul) ile Seyfettin Efendi Sahil Sarayı (şimdi ise) adlı iki bina da 1. derecede de eski eser olarak kayıtlı.

Kömür Deposu: Tekel Genel Müdürlüğü tarafından, halen depo olarak kullanılan ve harap durumda

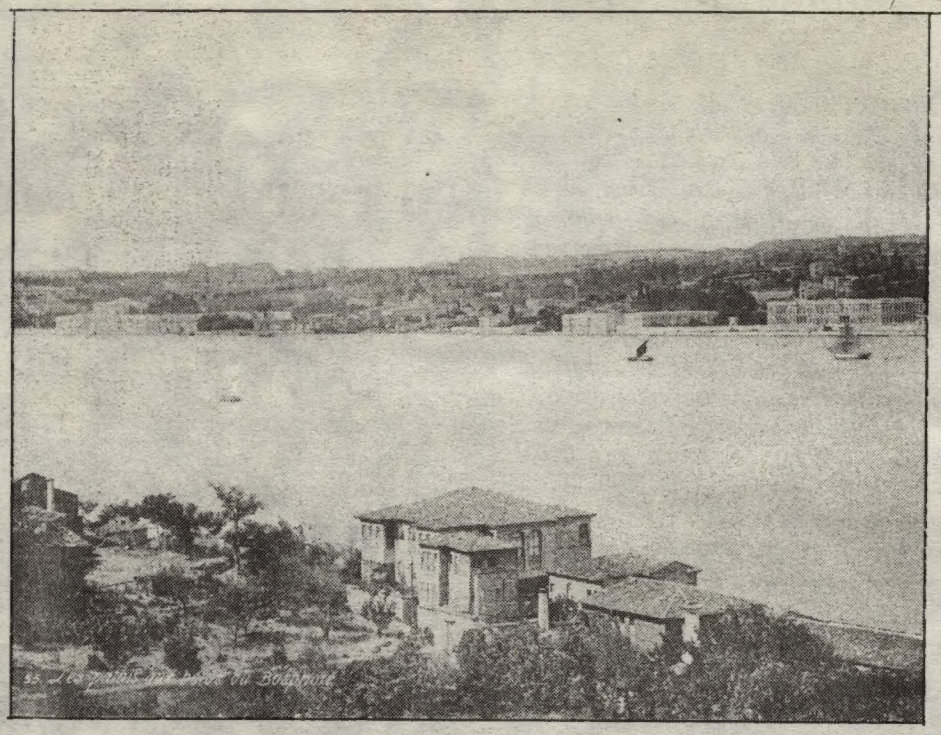

bulunan bu bina da Abdülmecit Sahil Sarayı olarak bilinir.

...

İşte belki hergün önünden geçtiğimiz, belki de geçerken başımızı bile çevirip bakmadığımız üç-beş binanın tarihî kimliği. Kimi okul, kimi depo, kimi tamirhane, kimi harabe...

Bu gezimiz geleceğe değil, geçmişe olacak. 1910 yılının 19 Ocak günü, dikkatsizlik ve tedbirsizlik nedeniyle, içindeki çok değerli eşyaları, tabloları ve 1876'da açılan 1. Meclis zabıtları ile birlikte yanan ve yangından bu yana da "otel olarak kullanılmak üzere" yeniden onarılmasına karar verilen Çırağan Sarayı'nın geçmişteki 73 yılını kâğıtlardan öğrenelim önce...

Uzun uzun değil, son karar yetkisi olan Anıtlar Yüksek Kurulu'nun toplantı tutanaklarından bazılarını şöyle bir gözden geçirelim:

7 Temmuz 1952: "İstanbul Çırağan Sarayı'nın enkazının binanın mimarî hüviyetini ve dış görünüşünü muhafaza etmek şartı ile otel haline konulmasında mahsur olmadığına ve bu hususun İstanbul Belediyesi'ne bildirilmesine oybirliği ile karar verildi."

5 Haziran 1966: "Emekli Sandığı tarafından, otel yapılması teklif edilen sarayda, ne yapılabileceğinin ve bunun dışına çıkmak üzere ne gibi işler düşünüldüğünün bir avan proje halinde istenmesine karar verildi."

13 Mart 1966: "... Burada yapılacak turistik tesislerin, binanın muhafaza ve islâhı şartı ile yapılabileceğine, büyük bahçe duvarının yer yer açılması düşünülebileceğine, sarayın iki tarafından takriben 100 metreden fazla yaklaşacak bina yapılmaması gerektiğine... karar verildi."

8 Şubat 1969: "... Bu defa Valilikten gelen yazı incelendi... Sarayın Emekli Sandığı tarafından rantabl bir şekilde tamir edilemeyeceğine... Otel yerine kültür sarayı olarak restore edilmesinde bir sakınca olmadığına, hatta bu mümkün olduğu takdirde, çok daha iyi bir iş yapılmış olacağına karar verildi..."

13 Temmuz 1974: "... Emekli Sandığı'nın avan projesi incelendi... Çırağan Sarayı arazisi içinde bir otel yapılmasının prensip olarak uygun bulunduğuna... Hamamın restore edilerek, otantik hale getirilmesine... Eski mevlevihaneye ait mezar yerinin muhafaza edilmesine... İnşaata ruhsat verilebilmesi için Çırağan Sarayı restorasyon projesi ile otel projesinin kurulumuzca onaylanması gerektiğine karar verildi."

"14 Aralık 1974: "... Kurulumuz kararı ile getirilen mesafe ve irtifa tahditlerinin, bu önemli yapının mimarîsinin halledilmesinde bazı güçlükler yaratacağı iddialarının yerinde görüldüğüne... Gerek otel, gerek restorasyon projesinin beraberce kurulumuza getirilmesine karar verildi."

11 Eylül 1976: "... Emekli Sandığı tarafından hazırlatılan proje ve bu konuda Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı'nın görüşünü ileten Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yazısı okundu... Otel ile sarayın birbirinden ayrılmaz parçalar olarak düşünülmesine... Avan projelerin 1/200 ölçeğindeki etüdlerine geçilebileceğine... Ve bu çalışmaların da kurulumuza getirilmesine karar verildi."

"14 Mayıs 1982 "... İstanbul Belediye Başkanlığı'nca gönderilen yazı okundu... Turizm Bankası Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı İstanbul Planlama Bürosu Müdürlüğü yetkilisinin verdiği açıklama dinlendi... Ana kitlenin rantabl olabilmesi için 12.50 metrelik irtifanın yükseltilebileceğine... Diğer binanın aynen 9.50 metre olarak kalmasına... Avan projelerin ilerde kurulumuza getirilmesine ve uygulamanın saraya restorasyon ile başlaması gerektiğine karar verildi."

11 Haziran 1983: "1/200 ölçekli projeler yetkilisi dinlendi... Sarayın kullanımının projede önerildiği şekilde uygun olduğuna... Otel binasının 28 no'lu paftadaki kesitte önerildiği şekilde kotlandırılmasının ve diğer proje paftalarının uygun bulunduğuna... karar verildi."

...

Ne dersiniz, devam edelim mi geziye?...

1952 yılından bu yana konuşulan, projeler, raporlar hazırlanan, onarılarak konaklama tesisine dönüştürülmesine karar verilen, verilip de bir türlü gerçekleştirilemeyen Çırağan'ın öyküsü...

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

TRAMVAY, İSTANBUL'UN ASALET BERATI İDİ

1960'tan önce doğanların çocukluk anıları arasında belki bir Kadıköy - Üsküdar tramvay yolculuğu vardır. Daha geç doğanlar tramvayın fotoğrafını bilirler ancak.

Kentin trafik sorununu üç günde çözme yeteneğini kendine Allah vergisi sananlar, ilk iş tramvayı İstanbul hayatından çektiler. "Efendim, tramvaylar otomobillerin ve Ebussuud Caddesi'ne giren nakliyeci kamyonlarının yolunu tıkıyormuş, trafik kargaşası çıkıyormuş." Tramvayın önünü otomobiller niye tıkıyor ve Ebussuud Caddesi'nde nakliyeci kamyonlarının ve depoların işi nedir? Diye soran yoktu. Böyle bir soru daha doğruydu, ama sormak için ABC bilgisi ister bir, çözüm için terlemek ister iki.

İstanbul yakasında tramvay seferleri kaldırıldı, anladık.

Peki tramvay raylarından ne istediler ki, onları da "okutalım birilerine, cahil kalmasınlar" diye söktürdüler. Nasıl okutulduğunu, kimlerin kazandığını bilemeyiz.

Çocukluğunda tramvayın çan seslerini, "attaa gitmek" için sevinçle beklemeyen, sahanlığında okul arkadaşlarıyla itişip kakışmayan, bayram günlerinde rayların üstüne maytap ve mantar döşemeyen, delikanlılığından 2. mevkiden 1. mevkii sahanlığındaki bir çift güzel göze takılmayanlar tramvayın trafik kargaşasını artırdığını, kaldırılması gerektiğini rahatça söylediler. Yerine konan otobüsler, servis otobüsleri ve binlerce dolmuşun yarattığı kargaşanın nasıl kaldırılacağını bekleyip görelim. Üç tarafı suyla çevrili bir metropolde karada tramvayı, denizde gemileri azaltarak beş milyon İstanbuliuyu taşımaya çalışan bir nadide zihniyet İstanbul'u yönetmektedir.

Önce atla çekilirdi tramvaylar.. Rivayete göre Sultan Hamid elektrikten çekinirmiş. Bu yüzden İstanbul elektrikli tramvaya Selanik ve Beyrut'dan daha geç kavuştu. Eskiden tramvayın içinde perde varmış, aralandığında hatunlar cânibine doğru uzanırmış beylerin kafaları... Bizim zamanımızda birinci ve ikinci mevki arabalar vardı, kırmızı ve yeşil. İyi aile kızlarına okula gidip gelirken 10 kuruşluk pasoyla kırmızı maroken koltukları olan, 1. mevkiye binmeleri için sıkı tenbih edilirdi. II. mevkide kendini bilmezler çimdik atarlarmış. Hafta sonunda yatılı okuldan çıkanlar eve gitmek için II. mevki öğrenci biletinin parasını zor çıkarırdı (yüz paraydı). Tramvayın kendine has gürültüsü geceleri yatak odasına kadar gelirdi, yokuşun neresinde olduğunu, hangi köşeyi döndüğünü bilirdiniz. Rahatsız etmezdi gürültüsü fıkaranın, ninni gibi gelirdi. İş dönüşü, futbol maçı dönüşü asılan asılana "Asılma depoya gider" gibisinden deyimlerle argo edebiyatını süslerdi. Tramvaydan atlamanın da usulü üslûbu vardı. Bir-iki kapaklanma tehlikesi geçirerek öğrenirdi İstanbul gençleri bu işi.

"Ucuza malolan toplu ulaşım aracıdır, teknolojisi yerlidir" gibisinden doğru sözleri tekrarlamaktan vazgeçtik, tramvay bir kere metropolün güngörmüşlüğünün senediydi. 19. yüzyılda metropollük mertebesine terfi eden şehirlerin tamvayı bir başkadır. İstanbul'unki daha da bir başkaydı. Tramvay raylarının söküldüğü günler İstanbul kasabalaşmaya başladı, halen de büyükçe bir kasaba olarak daha büyük bir kasaba olmanın yolundadır. Avrupa'nın ilk metrolarındanbiri olan Karaköy-Beyoğlu Tüneliyle birlikte İstanbul tramvayları şehrin güzel bir renkiydi. Şimdi yeniden tramvay getirilse mi diye düşünülüyor. 20 yıl sonra acaba, diye sorulacak şeyi 20 günde yok etmişlerdi. Boğaz'ın bir yakasında, Üsküdar - Kadıköy arasında ve İstanbul surlarının içinde tramvayın yeniden işletilmesi düşünülmelidir.

Tülay Ortaylı

Bir kitap

İstanbul Çeşmeleri

İbrahim Hilmi Tanışık'ın üç ciltlik bu eseri Maarif Vekâleti yayınları arasında 1943 yılında çıkmış. *İstanbul Çeşmeleri,* başlığını boşuna atmamış Tanışık: Gerçekten, ayakta duran her çeşmeyi, alınlığını ve kitabesini (üstelik Arap ve Latin harfleriyle), yapılma hikâyesini, suyunun nereden geldiğini, 1943 yılındaki durumunu, suyunun akıp akmadığını, vb. bilgileri vermektedir yazar. Çalışmada bu çeşmelerin tamamına yakınının fotoğrafları da yer almakta, biri semtlere göre, öteki isimlere göre iki adet indeks de bulunmaktadır.

Şehir anahtarları

Bağdadî

Eskiden çamurda ince çıtalar kullanılırdı, şimdi çimentoda tel veya demir kullanılıyor. Bağdadî çamuru tutturmak için kullanılan ince çıtalardan oluşur. Eskiden harç yapılırken kıtık (keten) katılırdı, şimdi artık çimento kullanılıyor.

Özellikleri

Bu tür duvar örüntüleri hafif malzemeden oluşup, ısı yalıtımını sağlar. Sıcağı geçirmez, çabuk ılınır. Bu tür duvar örüntüleri ısı yalıtımında çok etkindir. Ancak günümüzün inşaat koşulları için çok pahalı bir yöntemdir.

Kullanımına örnek

Bağdadî, evlerin cumbalarında kullanılır. Bu cumbalar oturma odasının bir uzantısıdır. Üç cephesinde pencere vardır. Bu pencereler hava akımını sağlayarak havalandırma işlevini görür, ayrıca içeriden sokağı gözlemeye yarar.

Eski İstanbul'un evleri

Johannes Cramer

YÜZYILIN başlarında, İstanbul hâlâ bir ahşap evler toplamıydı. Genellikle süssüz ve sade dış görünümleri olan ahşap evler, büyük ve görkemli olan kamuya açık yapıların taş duvarlarıyla hoş bir tezat oluştururdu. İki ya da üç katlı olan evler ile muazzam boyutlara varan camiler ve öteki resmî yapılar arasında "konak"lar bulunurdu. Bunlar, olağan evlerden daha gösterişli olurlar, genellikle yüksek duvarlarla sokaktan ayrılırlardı. En önemli özellikleri, geniş bahçeler içinde ve bir yeşillik ortasında bulunmalarıydı. Konaklar, Haliç kıyısında ve Haliç'i ya da denizi gören yamaçlarda kurulmuştu. Bu evlerin mimarisi, yapı, tasarım ve temel örgü biçimi bakımından Batı ve Kuzey Anadolu'da ve Güney Balkanlar'da rastlanan tarzdaydı. Önceleri iki, sonraları bazen üç katlı olan yapılar, ahır ve ambarların bulunduğu bir alt kat üzerinde, yaşam birimlerini kapsayan üst kattan oluşurdu. Yaşam alanı genellikle bir yazlık bir de kışlık bölümlere ayrılırdı; evin üç katlı olması durumunda bu, kış katı ve yaz katı olarak ayrılırdı. Her kat da kendi içinde belirli bir biçimde bölümlenmişti. En ortada, çok çeşitli işlevler gören bir "sofa" ya da "hayat" bulunur, bu geniş mekana çeşitli sayıda oda açılırdı. Odaların kendi aralarında bağlantıları yoktu; bunlar, mahrem yaşam alanlarıydı. Sofa ise, yabancılar bulunmadığı zaman ev halkının ortaklaşa yaşamı için alan görevi görür, aynı zamanda konuk kabul etme işlevini de üstlenirdi. Bu geleneksel yapı biçimi, belirli, 'simetrik' bir mimarî plan izlemezdi. Gereksinimlere göre zaman içinde eklenen çeşitli ögelerden oluşan ev, mekanların işlevlerine göre bir düzen gözetmeksizin biraraya getirilmesinden oluşurdu. Yapının toplam biçimi, ev halkının isteklerine ve arsanın özelliklerine göre biçimlenirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, Avrupa kültürünün gittikçe artan etkisi sonucu, bu yapı tarzı yerini "düzenli" bir mimariye dayalı tarzlara bıraktı. Bu tarzlar, "simetri", "merkezî tasarı" gibi ögeler getiriyordu. Ancak bu "yenileşme" hareketi de fazla ömürlü olmadı, çünkü yüzyılın başından itibaren, İstanbul'un konut dokusu tam bir yıkım ve değişime uğradı. Son elli yılın değişim süreci içinde, bu tarihsel kent görünümünden geriye pek az şey kalmıştır. Eskinin ahşap evlerinden ancak çok küçük bir kısmı bugün ayaktadır, eski konakların ise hemen hepsi yanmış ya da yıkılmış, yerlerini beton apartmanlara bırakmıştır. Bugün ünlü Pierre Loti Kahvesi'nden Haliç ve eski istanbul'un manzarasını görmeye giden kişinin karşısına çıkan, tek-düze bir yapılar denizinden başka bir şey değildir. Görkemli camilerin içinde batıp gitmekte olduğu bu deniz, Haliç'in kendisi bakımından da çamur dolu ve pis kokulu bir bataklık görünümündedir. Elli metre yüksekliğinde bir oto-yol köprüsü vadiyi ortadan ikiye böler, dünyada eşi bulunmayan bir körfez olan "Altın Boynuz" da her türlü pisliğiyle birlikte bir sanayi bölgesi haline gelmiştir. Bugün İstanbul'da, yalnızca dört bölgede, geçen yüzyıl da bulunanların yüzde biri kadar bir miktarda geleneksel ahşap ev bulunmaktadır.
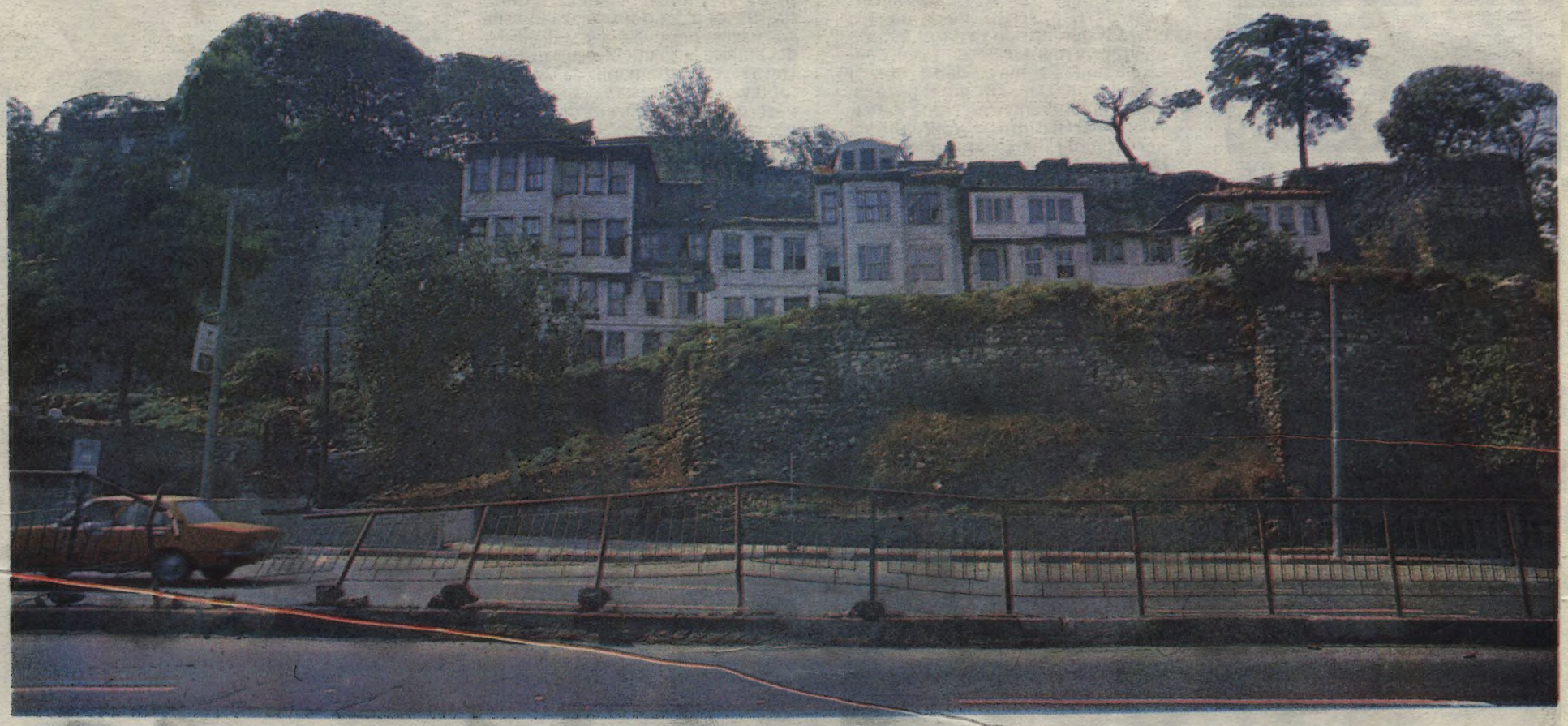
(Yazarın, "Osmanlı İstanbul'u" (**Artis**, Aralık 1983) ve "Yüzyıldönümünde İstanbul'da Konaklar" (**Architectura**, 1983) adlı yazılarından derlenmiştir.)